

Araştırma Makalesi | Research Article

ISSN (çevrimiçi): 2459-0185 ISSN (basılı): 2548-091X

Makale Geliş | Received: 30.11.2022

Makale Kabul | Accepted: 19.12.2022

Atıf | Cite as: Uğur Akbulut, “Müslüman Bir Şehre Bakmak: Batılı Seyyahların İstanbul’a Dair İlk İzlenimleri”, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(2), Aralık 2022, s. 36-62.

DOI No: <https://doi.org/10.56252/turktarars.1212562>

MÜSLÜMAN BİR ŞEHRE BAKMAK: BATILI SEYYAHLARIN İSTANBUL’A DAİR İLK İZLENİMLERİ

Uğur AKBULUT*

Öz

İstanbul, konumu ve doğal güzellikleriyle tarihin her döneminde ilgi çekici bir şehir olmuştur. Marmara Denizi, İstanbul Boğazı, Haliç, Anadolu kıyıları ve Marmara Denizi’nde yer alan irili ufaklı adalar şehir manzarasıyla mükemmel bir bütünlük oluşturur. Roma İmparatoru Konstantin tarafından Byzantion şehrinin genişletilmesiyle kurulan Konstantinopolis, bir Hristiyan şehri olarak kurulmuş ve başta Ayasofya Kilisesi olmak üzere inşa edilen abidevi yapılar şehrin Hristiyan kimliğine güç katmıştır. Konstantinopolis’in kuruluşuyla ilgili anlatılan çeşitli efsaneler de şehrin dinî karakterine katkı sağlamıştır. 1453 yılında Konstantinopolis’in Türklerin eline geçmesi Hristiyanlar arasında ciddi bir travmaya sebep olmuştur. Fethin hemen ardından sembol yapı Ayasofya Kilisesi camiye dönüştürüldüğü gibi zaman içerisinde inşa edilen camiler ve camilere bitişik minarelerle Müslüman İstanbul ortaya çıkmış ve bu kez şehir Müslüman kimliğine bürünmüştür. Bu çalışmada amaç, Hristiyan Batılıların Müslüman İstanbul’u gördüklerinde hissettikleri duyguyu anlayabilmektir. Bilhassa denizden bakıldığında ilk göze çarpan cami ve minarelerin Hristiyan duygu dünyasında yarattığı tesiri görmek ve daha önemlisi Hristiyan olma bilincinin şehrin güzelliğini idrak ve kabul etmede bir engel teşkil edip etmediğini öğrenebilmektir. Bunun için XVI. yüzyıldan itibaren seyahatname örnekleri seçilmiş ve dört asra yaklaşan bir süre zarfında İstanbul’a ilişkin yaklaşımın süreklilik arz edip etmediği incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde bazı seyyahların İstanbul’un güzelliği karşısında hissettikleri duyguları anlatıp geçtiği görülürken büyük bir kısmı ise uzaktan gördükleri güzelliğin yanına yakın plandaki çirkinliği ilave etme ihtiyacı hissetmişlerdir. Böylece okuyucularına, uzaktan bakıldığında mükemmel görünen Osmanlı Devleti’nin aslında içten içe çürüyüp bozulmakta olduğu umudu verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Konstantinopolis, seyahatname, seyyah.

LOOKING AT A MUSLIM CITY: WESTERN TRAVELERS’ FIRST IMPRESSIONS OF THE ISTANBUL

Abstract

Istanbul has been an exciting city with its location and natural beauty. The Marmara Sea, the Bosphorus, the Golden Horn, the Anatolian shores, and the islands of various sizes in the

* Doç. Dr., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, uakbulut@erzurum.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6567-3375.

Sea of Marmara form a perfect unity with the city landscape. Constantinople, founded by the Roman Emperor Constantine with the expansion of the city of Byzantium, was established as a Christian city. The monumental structures built, especially the Hagia Sophia Church, added strength to the Christian identity of the town. Various legends about the foundation of Constantinople also contributed to the religious character of the city. The capture of Constantinople by the Turks in 1453 caused severe trauma among Christians. Just after the conquest, the iconic Hagia Sophia Church was converted into a mosque, and Muslim Istanbul emerged with the mosques built over time and the minarets adjacent to the mosques, and this time the city assumed a Muslim identity. This study aims to understand the emotion that Christian Westerners feel when they see Muslim Istanbul. Especially when viewed from the sea, the first thing to notice is to see the effect of mosques and minarets on the Christian emotional world and, more importantly, to learn whether the awareness of being a Christian is an obstacle to understanding and accepting the beauty of the city. For this purpose, examples of books of travel from the XVI. century were selected, and it was examined whether the approach to Istanbul was continuous for a period of nearly four centuries. As a result of this examination, it was seen that some travelers talked about the feelings they felt in the face of the beauty of Istanbul, while most of them felt the need to add the ugliness in the close-up to the beauty they saw from afar. Thus, it tried to give hope to its readers that the Ottoman Empire, which seemed perfect from a distance, was rotting and deteriorating from the inside.

Keywords: Istanbul, Constantinople, book of travel, travelers.

Giriş

Pers İmparatoru Darius, Yunanistan'dan Anadolu'ya dönerken geride bıraktığı birliklerini Megabazos adında bir İranlıya emanet etmişti. Megabazos, Byzantium'da (bugünkü İstanbul) bulunduğu sırada, Khalkedonluların (bugünkü Kadıköy) kentlerini Byzantiumlulardan on yedi yıl önce kurmuş olduklarını öğrenmişti. Bunun üzerine Megabazos, "*Khalkedonlular kör olmalılar, gözleri kör olmasaydı ellerinin altında bu kadar güzel bir yer dururken Khalkedon'u seçmezlerdi*" demiştir¹.

Herodotos'un Tarih'inde yer alan bu hikâye, İstanbul'un güzelliğine vurgu yapan belki de en eski örnektir. İstanbul'u anlatan kitapların hemen hepsinde şehrin güzelliği ve konumuna methiyeler dizilmiştir. Tarih boyunca şehrin karşısına geçip de güzelliğini takdir etmeyen pek az insan olmuştur.

İstanbul'un kuruluşuyla ilgili olarak bir kısmı tarihle iç içe geçmiş olan çok sayıda efsane bulunmaktadır. Bunlardan birine göre Byzantium şehrini kuranlar Megaralı kolonicilerdi. Bir kâhin kılığında giren Tanrı Apollon onları kutsal Delphie'den Byzantium'un kurulacağı yere götürmüştür². Kolonicilerin başında Megaralı Byzes vardı ve dolayısıyla kurulan şehre Byzantium denilmiştir³. Yeni şehir, daha önce var olan bir ticarî yerleşmenin genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır. Muhtemelen şehrin konumunun getirdiği yoğun ticaret sayesinde farklı kültürlerin harmanlandığı bir şehir olan Byzantium'da bir yandan Trakya tanrılarına, diğer yandan Yunan tanrılarına hürmet

¹ Herodotos, *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 353.

² Bettany Hughes, *İstanbul Üç Şehrin Hikâyesi*, Çev. Abdullah Yılmaz, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2017, s. 51-52.

³ Petrus Gyllius, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 29.

edilirken çok geçmeden Mısır ve Anadolu tanrıları da burada saygı görmeye başlamıştır⁴.

Byzantion, çok tanrılı pagan inancından Hristiyanlığa geçişte de önemli rol oynamıştır. Şehrin Hristiyanlar nezdinde kıymetini artıran bir anlatıya göre Yeni Ahit'te, Petrus diye bilinen Simon'un ağabeyi ve ilk havarilerden Andreas (Balıkçı Andreas) Hristiyanlık için oldukça erken bir tarih olan MS. 38'de Byzantion'da bir piskoposluk kurmuştur. Böylece Hristiyanlığa geçişe imkân tanıyan ilk adımlar bu şehirde atılmış oluyordu⁵. Bu tür anlatılar, şehri Hristiyanlar için daha anlamlı hale getirmektedir.

Byzantion'un Konstantinopolis'e dönüşmesi Roma İmparatoru Büyük Konstantin sayesinde olmuştur. Buna göre adını vereceği bir kent kurmak isteyen Konstantin, önce Asya'da Sardes yöresini, ardından Sigeion Burnu'nu (Çanakkale Boğazı ağzı), sonra da Khalkedon'u düşünmüş fakat son aşamada Byzantion'u tercih etmiştir⁶. Konstantin tarafından kurulan şehre tanrısal bir önem atfetmek için çok sayıda efsane üretilmiştir. Bunların en eskilerinden biri hac yolculuğunu anlatan bir kitapta yer almaktadır. 680'de gerçekleştirdiği Kudüs seyahati sırasında Konstantinopolis'e uğrayan Fransız Kardinal Arculfus, kitabında şehrin kuruluşu ile ilgili şu efsaneye yer vermiştir:

“İmparator Konstantin, şehri önce Asya sahilinde kurmaya niyet eder. Şehrin sınırları belirlenir, işçiler gelir, malzemeler toplanır ve toprak kazılmaya başlanır. Derken hiç beklenmedik bir şey olur ve bir sabah işçiler çalışmak için geldiklerinde, aletlerini bir gece evvel koydukları yerde bulamazlar. Durum İmparator'a arz edilir. Konstantin onlara “hemen her tarafı arayın ve kaybolan eşyanızı nerde bulursanız, hiç dokunmadan derhal bana haber verin” der. İşçiler dağılır, her taraf aranır, aletler bir türlü bulunamaz. Derken karşı sahile geçen birkaç işçi, iki deniz arasındaki bir burnun üzerinde kaybettikleri aletlerin hepsini bulurlar. İmparator'a haber gidince Konstantin, adamlarını toplar, “Şehri bu kıyıya değil, bize Tanrı tarafından işaret edilen öbür sahilde kuracağız” diyerek kendisine ilahî bir işaretle gösterilen burun üzerinde, asırlar boyunca adı ile anılacak şehrin Konstantinopolis'in inşasına başlar”⁷.

Başka bir anlatı da şöyledir: “Konstantin, Hellespontos kıyısındaki, Troia'nın dibindeki ovaya gitti ve burada büyük ve güzel bir şehir inşa edeceğini açıkladı. Ama sonra Tanrı duruma müdahale etti. Tanrı gece ona göründü ve şehir için başka bir yer aramasını emretti. Konstantin Tanrı'nın elini tutarak, Bitinya'daki Khalkedon'un karşısına Byzantion'a geldi”⁸. Bütün bu anlatılarda Tanrı'nın müdahalesiyle şehrin kurulduğu ve böylece şehre bir Hristiyan ruh kazandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır⁹.

⁴ Hughes, s. 80.

⁵ Hughes, s. 105.

⁶ Gyllius, s. 32.

⁷ Ümit Meriç, *Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul*, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul 2010, s. 26.

⁸ Hughes, s. 105.

⁹ Niğbolu Savaşı'nda Türklere, Ankara Savaşı'nda ise Timur'a esir düşen Johannes Schiltberger 1427'de kaçıp ülkesi Almanya'ya dönmüştür. Alman asker, ülkesine dönerken Konstantinopolis'te bir süre kalmış ve burada Rumlardan şehrin kutsal olduğuna dair birçok hikâye dinlemiştir. Schiltberger'in kaydına göre şehir halkı, surları bir meleşin inşa ettiğine inanmaktadır. Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, Çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 184-185.

Konstantin, Byzantion'u yeniden inşa edip genişlettikten sonra büyük surlarla çevirmiş ve yasayla ona Yeni Roma (Nova Roma Constantinopolitana) adını vermişti. Nüfusu artıracak tedbirler alan İmparator, yeni evler inşa ettirerek bunları Roma'dan ve başka yerlerden getirttiği senatörlere ve diğer önemli kimselere dağıtmıştı. Şehri hem güzelleştirmek hem de yurttaşların yararlanması için forum, hipodrom, kilise, çeşme ve senato binalarıyla donattığı gibi Roma'dakilerden aşağı kalmayan saraylar yaptırmıştı¹⁰.

Konstantinopolis'e ilave bir ruh kazandıran yapı Ayasofya Kilisesi olmuştur. Şehir hızla büyüyordu fakat hâlâ çok önemli bir eksikliği vardı. Bu eksik, şehrin büyüklüğüne uygun bir kiliseydi. Konstantin, bunun farkına varmış ve eski bir tapınak kalıntısı üzerinde görkemli bir kilise inşa edilmesine karar vermişti¹¹. İnşaatına başlanan bu kilise, 360 yılında Konstans (337-361) döneminde tamamlanmıştır. Ahşap çatılı olan ilk Ayasofya, 404'te çıkan ayaklanma sırasında yanmıştır. İnşaatına yeniden başlanan kilise, İmparator II. Theodosios (408-450) döneminde 410 yılında yeniden hizmete girmişse de bu kez 532 yılında İmparator Iustinianus ve eşi Theodora'ya karşı başlatılan Nika Ayaklanması sırasında yakılmıştır. İmparator Iustinianus, ayaklanmanın hemen ardından Ayasofya'yı hem kendi gücünü hem de paganlara karşı Hristiyanlığın gücünü göstermesi bakımından görkemli bir yapı olarak inşa ettirmeye başlamıştı. 532'de inşaatına başlanan yapı 537'de tamamlanmıştır¹².

Yeniden inşa edilen ve çapı 31-33 metreyi bulan devasa kubbesiyle Ayasofya Kilisesi, Iustinianus'un otoritesine karşı gelen asilere gösterdiği gücünü temsil ederken aynı zamanda imparatorluğun her tarafından, özellikle de pagan tapınaklarından getirilen malzemeler kullanıldığından tüm unsurların Hristiyanlık çatısı altında topladığının mesajını veriyordu. Öte yandan Iustinianus'un Süleyman Mabedi'ne karşı üstünlük kurma çabası da dikkat çekmektedir. Bir söylentiye göre açılış töreni sırasında Iustinianus'un, "*Böylesine bir yapıtı tamamlamaya beni layık gören Tanrı'ya şükürler olsun; seni yendim Süleyman!*" şeklinde bağırması mabedin sembolik önemini ortaya koymaktadır¹³. Böylece Ayasofya Kilisesi, Konstantinopolis'e değer kattığı gibi şehrin silüetinde de önemli bir yer işgal etmiştir. Nitekim Ayasofya, şehir surlarıyla birlikte orta çağda Konstantinopolis'i sembolize eden iki büyük yapıdan biri durumundadır¹⁴.

Siyasî ve dinî önemini muhafaza eden Konstantinopolis 1204 yılında büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Bu tarihte Haçlı ordusu şehri ele geçirmiş, Ayasofya Kilisesi dahil abidevî yapılar yağmalanmış ve şehrin büyük bir kısmı yakılmıştır¹⁵. Sefere katılan Fransız soylularından Geoffroi de Villehardouin, Konstantinopolis'i ilk defa gören Haçlı askerlerinin şehri hayranlıkla seyrettiğini, yeryüzünde bu kadar zengin bir şehir daha bulunabileceğini akıllarının bir köşesinden dahi geçirmediklerini belirtmiştir.

¹⁰ Gyllius, s. 32.

¹¹ William Richard Lethaby, Harold Swainson, *The Church of Sancta Sophia Constantinople a Study of Byzantion Building*, Macmillan&Co., London&New York 1894, 15.

¹² Lethaby – Swainson, s. 16-18; Semavi Eyice, "Ayasofya", IV, *DİA*, 1991, s. 207.

¹³ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, Çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 59.

¹⁴ Paul Magdalina, *Ortaçağda İstanbul, Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi*, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 15.

¹⁵ Alain Ducellier, Michel Balard, *Konstantinopolis 1054-1261*, Ed. Can Belge, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 237.

Villehardouin, şehir karşısında askerlerin şaşkınlığını şöyle tasvir ediyor: “*Bu görüntü karşısında tüyleri diken diken olmayacak kadar yiğit kimse çıkmadı*”¹⁶.

Villehardouin’in bahsettiği, hayranlıkla seyredilen ve tüyleri diken diken eden şehir 1204’te yediği darbeye rağmen önemini kaybetmemiştir. Hatta tam tersine Türkler, Anadolu şehirlerini ele geçirdikçe bir kısım Hristiyan Konstantinopolis’e göç etmiş ve şehrin nüfusu daha da artmıştır¹⁷. Ancak Konstantinopolis 1261’de Haçlılardan geri alındıktan sonra eski ihtişamını bir daha yakalayamamıştır. Kastilya Kralı III. Enrique’in elçisi Ruy Gonzales de Clavijo, Semerkant’a giderken 1403 yılında Konstantinopolis’i gezmişti. Clavijo, şehrin her yanında büyük kilise ve manastırlar olduğunu ancak bunların büyük bir kısmının harap olduğunu hatta Ayasofya’nın dış duvarlarında dahi yıkıklar olduğunu ifade etmiştir¹⁸. 1437’de Konstantinopolis’i ziyaret eden İspanyol seyyah Pero Tafur da şehri bakımsız bulmuştur. Tafur, imparatorluk sarayının eski görkeminde olmadığını; imparator, imparatoriçe ve refakatçilerin yaşadığı yerler hariç tutulursa şehrin bakımsız kaldığını belirtmiştir¹⁹.

1453 yılı Konstantinopolis’in kaderini büsbütün değiştirmiştir. Sultan II. Mehmed tarafından fethedilen şehir bundan böyle Osmanlı Devleti’nin başkenti olduğu gibi ismi de İstanbul olarak zikredilmeye başlanmıştır²⁰. Diğer bir önemli değişiklik Ayasofya Kilisesi’nin camiye dönüştürülmesidir. Büyük kiliseye gelen Sultan, mabedi temizletmiş, minber, mahfil ve minare ekleterek camiye dönüştürmüştür²¹.

Ayasofya Kilisesi’ni camiye dönüştürülmesiyle beraber İstanbul’un Müslüman kimliği oluşmaya başlamıştır. Ayasofya’ya ilave edilen minareler ve İstanbul’un yedi tepesine inşa edilen selatin camileri şehre kubbe ve minarelerden oluşan bir silüet kazandırmıştır²². Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren İstanbul camilerle bezelidir. Bu görüntü, şehri ilk kez gören birçok Batılı’nın şiddetli bir sarsıntı geçirmesine neden olmuştur²³.

Hristiyanlar için sembolik önemi olan İstanbul’u Müslümanların elinde ve Müslüman kimliği ile görmek Batılılar arasında öfke ve kıskançlığa sebep olabildiği gibi birtakım güzelliklerin göz ardı edilmesine veya bu güzelliklere gözlerin kapatılmasına neden olabilmektedir. İsviçre doğumlu yazar Alain de Botton, Seyahat Sanatı adlı kitabında, seyyahlarının büyüleyici bir manzara karşısında neler hissedebileceğine ilişkin kendi kişisel tecrübesini okurlarıyla paylaşmıştır. Buna göre yazar, tatilini geçirmek üzere bir arkadaşıyla birlikte Barbados’a gitmeye karar

¹⁶ Geoffroi de Villehardouin, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, Çev. Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 37.

¹⁷ Magdalina, s. 73.

¹⁸ Ruy Gonzales de Clavijo, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul 1995, s. 48, 55.

¹⁹ Pero Tafur, *Pero Tafur Seyahatnamesi 9 Mayıs 1437 – 22 Mayıs 1438*, Çev. Hakan Kılınç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016, s. 19.

²⁰ İslamî geleneğe göre şehirler kendilerine mahsus unvan ve dualarla da anılmaktadır. İstanbul için “pâyitaht-ı saltanat”, “tahtgâh-ı saltanat”, “makarr-ı saltanat”, “dârüssaltana”, “dârülhilafe” gibi unvanlar yanında Dersaadet ve Âsitâne gibi isimler de kullanılmıştır. Halil İnalçık, “İstanbul: Türk Devri”, *DİA*, XXIII, 2001, s. 220.

²¹ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası, 1977, s. 45.

²² Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion Konstantinopolis İstanbul*, Çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 237 vd.

²³ Jean Ebersolt, *Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları*, Çev. İlhan Arda, Pera Turizm ve Ticaret AŞ, İstanbul 1996, s. 6.

vermiştir. Botton, orada kendilerini neyin beklediğini aşağı yukarı biliyorlardı. Turistlere yönelik rehber kitaplar okumuş, üzerlerinde muhteşem manzaraların bulunduğu kartpostallara bakmıştı. Botton ve arkadaşı uzun bir yolculuğun ardından Barbados'a ulaşmış ve deniz kıyısındaki otellerine yerleşmişlerdi. Sabahın ilk ışıklarıyla beraber yazar, otel odasından dışarı çıktığında etraf bir kütüphane kadar sessizdir. Ön tarafta sık Hindistan cevizi ağaçları ve ötesinde bembeyaz bir kumsal uzanıyordu. Bu hoş manzaradan oldukça etkilenen Botton, kumlarda yürümüş ve ardından kıyıda bulunan bir banka oturmuştur. Bu sırada birkaç kuş uyanmış ve ona eşlik etmeye başlamıştır. Arkasına dönüp baktığında gördüğü manzara broşürlerde kendilerine sunulanlarla tıpatıp aynıydı. Fakat biraz sonra o, gördüğü manzaranın artık tadını çıkaramıyordu, bilinci bölük pörçüktü. Yapmayı unuttuğu şeyler zihninde dönüp duruyor, etrafındaki manzarayı görmüyordu. İşte tam bu sırada şunun farkına vardı ki, Barbados'a gelmesine gelmişti ancak kendinden uzaklaşmamış ve adaya kendisini de taşımıştı²⁴.

Bu çalışma, Alain de Botton'un gördüğü manzarayı kapatan, gözlerine perde olan duygu ve düşüncelerin, İstanbul'u ziyaret eden seyyahlarda da olup olmadığını anlamayı amaçlamaktadır. Müslüman kimliğine bürünmüş İstanbul'a bakan gayrimüslim seyyahların, beraberlerinde getirmiş olmaları muhtemel düşünceleri seyahatnamelerine ne ölçüde yansıttıkları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada kullanılan kaynaklar XVI. yüzyıldan XX. yüzyılın başına kadar olmak üzere geniş bir zaman dilimi oluşturacak şekilde seçilmiştir. Böylece tespit edilmeye çalışılan duygu ve düşüncelerin daha sağlıklı bir şekilde ve uzun soluklu takip edebileceğine kanaat getirilmiştir.

Hayranlık ve Hayal Kırıklığı Arasında İstanbul'a Bakmak

Seyyahlar İstanbul'a farklı güzergâhlardan giriyorlardı. Büyük bir kısmı denizyoluyla, en güzel manzaranın görüldüğü Çanakkale Boğazı istikametini kullanıyordu. Bazı seyyahlar, yine deniz yoluyla fakat bu kez Karadeniz istikametinden geliyorlardı. En şanssız olanlar ise karayoluyla şehre gelenlerdi. Nitekim bunlardan bazıları ne kaçırdıklarını vapura binip İstanbul'a baktıklarında itiraf etmişlerdir. Bir kısım seyyah ise hangi istikametten girse girsin İstanbul'u gördüğünde ne hissettiklerine dair herhangi bir bilgi vermemiştir.

Fransa'nın İstanbul elçisi Gabriel D'Aramon'un maiyetinde 1547'de İstanbul'a gelen Pierre Belon, eczacılık eğitimi almıştır. İlaç yapımında kullanılabilecek farklı bitki türlerini temin etmek için birçok seyahate çıkmıştır. Bu tür seyahatler oldukça masraflı olduğundan daha önce görme fırsatı bulamadığı Osmanlı topraklarına gitmek için elçinin maiyetine katılmayı bir fırsat olarak görmüştür. Çanakkale istikametinden gelen Pierre Belon, İstanbul'u ilk gördüğünde bilhassa kurulduğu yere hayran kalmış ve seyahatnamesinde “*bir hükümdarın azametini göstermek için dünyanın hiçbir yerinde daha uygun bir yerde kurulmuş bir şehir yoktur*” ifadesini kullanmıştır²⁵. İstanbul'un kurulduğu yere ilişkin övgüler dizen bir diğer isim Busbecq olmuştur. Kutsal Roma Germen İmparatoru I. Ferdinand'ın elçisi olarak 1554 yılında İstanbul'a gelen Ogier Ghislain de Busbecq, Türk şehirlerinde zarif binalar ve güzel sokaklar aramanın boşa çaba olduğunu söyleyerek şehrin göze gelecek zarif bir tarafının olmadığını ifade etmiş,

²⁴ Botton, Alain de, *Seyahat Sanatı*, Çev. Ahu Sıla Bayer, Sel Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 26 vd.

²⁵ Pierre Belon, *Pierre Belon Seyahatnamesi İstanbul ve Anadolu Gözlemleri (1546-1549) Antakya, Adana, Konya, Afyon, Kütahya, Bursa*, Çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020, s. 57.

buna karşılık İstanbul'un konumunu çok beğenmiştir. Busbecq, yakın dostu Nicholas Michault'a gönderdiği bir mektupta "*İstanbul'dan daha güzel ve daha uygun mevkide kurulmuş bir şehir olamaz*" şeklinde övgüsünü dile getirmiştir²⁶.

Busbecq ile aynı dönemde İstanbul'a gelen Alman seyyah Hans Dernschwam, seyahatini tamamen kendi bütçesinden finanse etmiş olup herhangi bir resmî görevi bulunmuyordu. 1554 yılının Ağustos ayında İstanbul'a gelen Dernschwam, karayoluyla geldiği için denizyoluyla gelen yolcuların gördüğü manzaradan mahrum kalmıştır. Sıcak bir yaz günü şehre giren Alman seyyah, kıraç ve bakımsız bulduğu görüntüden hoşnut kalmamıştır²⁷.

Karayoluyla İstanbul'a gelen Fransız seyyah ve tüccar Philippe du Fresne-Canaye, Dernschwam ile aynı fikirde değildir. 28 Şubat 1573'te İstanbul'a gelen Fresne-Canaye, Osmanlı başkentini dünyanın en güzel yerlerinden biri olarak tarif etmiştir. Burayı imparatorluğun yeni başkenti yaptığı için Konstantin'e hak veren Fransız seyyah, evinin penceresinden görünen saray, liman, boğaz, Üsküdar, Kadıköy, Adalar ve Uludağ manzarasından hayranlıkla söz etmiştir. Oldukça yorucu bir yolculuktan sonra geldiği İstanbul'u yemyeşil manzarası ile cennete benzeten Fresne-Canaye, Türklerin şehre hâkim olmasının kendisinde yarattığı hoşnutsuzluğu doğanın iyileştirici gücü sayesinde ortadan kaldırabildiğinden dolayı duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir²⁸.

İstanbul'a kara yolu ile gelen bir diğer ziyaretçi, Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf'un elçisi Joachim Freiherr von Sintzendorf'un maiyetinde Protestan vaiz olarak görev yapan Salomon Schweigger'di. İstanbul'a 1 Ocak 1578'de soğuk bir kış günü gelen Schweigger, İstanbul'a bakarken karmaşık duygular içerisindeydi:

*"Bugünkü Konstantinopolis dünyevi zenginlikler bakımından eskisinden belki çok farklı değildir. Çünkü şarap, ekmek ve diğer besin maddeleri bol bol bulunuyor. Ama Tanrı'nın gerçek varlığını tanımak konusuna, yani ruhanî zenginliğe gelince, bunu burada bulmak çok zor. Çünkü Türklerin neden oldukları korkunç eziyetler ve Tanrı'ya ulaşmak için izledikleri yanlış yol kendini çevreye öyle kabul ettirmiş ve yaygınlaşmıştır ki, Tanrı'nın gerçeğini gösteren ışığı karartmış, hatta söndürmüştür. Bu nedenle Konstantinopolis kentini, Kudüs kenti ile birlikte, günahların bedelinin ödendiği kent olarak kabul etmeliyiz. Tanrı, işlenen günahlar nedeniyle kapıldığı haklı öfkeden ötürü kimseyi kayırmadan günahkârları cezalandıracaktır"*²⁹.

Schweigger, etrafına baktığında şehrin sahip olduğu güzelliği elbette görüyordu. Fakat daha ilk bakışta gözüne çarpan kubbeler ve minareler ona derhal şehrin sahibinin Müslümanlar olduğunu hatırlatıyordu. Bu nedenle hemen bir din adamı refleksiyle Konstantinopolis'in İstanbul olmasına sebep olan günahkârların arayışına girmiştir. Kabahati Hristiyanlarda³⁰ gören Schweigger, İstanbul'un ve Kudüs'ün Türklerin elinde

²⁶ Ogier Ghiselin de Busbecq, *Türk Mektupları, Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, Çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 39.

²⁷ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 50.

²⁸ Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi, 1573*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 48-49.

²⁹ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 155.

³⁰ Bir Protestan vaiz olan Schweigger, burada mezhebin kurucusu Martin Luther'in görüşlerini yansıtmaktadır. Luther, Tanrı'nın günahkâr Hristiyanlara öfkelerini göstermek ve onları cezalandırmak için

olmasını Tanrı'nın verdiği cezaya bağlamış ve bu nedenle Müslüman Türklerin Hristiyanlara kurduğu büyük üstünlük onun İstanbul'un güzelliklerini görmesine mâni olmuştur.

Schweigger'in İstanbul'da olduğu günlerde şehre bir diğer Alman seyyah Hans Jacob Breüning gelmiştir. İstanbul'a bakarken gördüğü manzaranın güzelliğini takdir eden Breüning, kolonilerini Sarayburnu'nun olduğu taraf yerine karşı kıyıda kuran Megaralılara kör denilmesinin haklılığına vurgu yapmıştır³¹. İstanbul'un güzelliğine hayran kalan isimlerden biri de Baron W. Wratislaw olmuştur. Kutsal Roma Germen İmparatoru II. Rudolf'un 1591'de İstanbul'a gönderdiği heyette yer alan Wratislaw, manzarayı iç açıcı olarak tarif ederken şehir için de “*bana kalırsa Tanrı burasını bir imparatora başkent olması için yaratmıştır*” ifadesini kullanmıştır³².

Doğu'yu öğrenme isteği ve merak duygusu ile seyahate çıkan İngiliz seyyah Henry Blount, 1634'te İstanbul'a gelmişti. Şehirde sadece beş gün kalan Blount, bu sürenin gözlem yapmak için oldukça kısa olduğunun farkındadır. İngiliz seyyah, İstanbul'un 1453'te kaybını aslında kayıp değil kazanç olarak görmek gerektiği kanısındadır. Çünkü şehir çok daha büyük bir imparatorluğun başkenti olduğu gibi o çağda olduğundan çok daha görkemli durumdadır. Henry Blount, İstanbul'a baktığında bilhassa sahip olduğu konuma hayran kalmış ve bundan dolayı “*gördüğüm yerler arasında dünyaya egemen olmaya en uygun yer*” şeklinde övgüsünü dile getirmiştir³³.

Henry Blount'un hemen ardından İstanbul'a gelen Fransız seyyah Clausier Du Loir, şehrin hem konumunu hem de güzelliğini övmüştür. Du Loir, Fransız elçisi Jean de la Haye ile birlikte geldiği İstanbul'dan Dijon parlamentosu danışmanına yazdığı 1639 tarihli mektupta, “*hiç kimse İstanbul'un konumu kadar avantajlı bir yeri asla görmemiştir ve burası aynı zamanda dünya şehirlerinin en güzelidir*” şeklinde duygularını kaleme dökmüştür. Yine Du Loir, konumu bu denli avantajlı olan bir şehrin olsa olsa kâinat kurulurken Asya ve Avrupa'yı yönetmek için inşa edilmiş olabileceğini yazmıştır³⁴.

Osmanlı Devleti'nin Girit kuşatması nedeniyle Venedik'le savaştığı dönemde Fransız seyyah Jean Thévenot İstanbul'a gelmiştir. 1655 yılının Aralık ayında İstanbul'a adım atan Thévenot şehirde dokuz ay kalmıştır. Thévenot da Blount ve Du Loir gibi İstanbul'un konumuna vurgu yapmıştır: “*İstanbul'u gören herkes bu kentin dünyanın en güzel konumuna sahip olduğu konusunda hemfikirdir; sanki doğa bu kenti tüm yeryüzüne hâkim olup onu yönetmek üzere yaratmıştır*”³⁵. Bir diğer Fransız seyyah Jean Chardin 1671'de İstanbul'a gelmiştir. Özellikle İstanbul Boğazı'nı çok beğenen

Türkleri araç olarak kullandığına inanıyor ve bundan kurtulmak için Hristiyanları dua ve tövbeye davet ediyordu (Leyla Coşan, *16. Yüzyılda Almanların Türklerden Korunmak İçin Yazdığı Dualar Tanrım Bizi Türklerden Korum*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012, s. 21).

³¹ Hans Jacob Breüning, *Breüning Seyahatnamesi Doğu Ülkelerine Yolculuk; İstanbul 1579*, Çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020, s. 99.

³² Baron W. Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, Çev. M. Süreyya Dilmen, Boyut Matbaacılık, İstanbul 1996, s. 32.

³³ Henry Blount, *Doğu Akdeniz'e Yolculuk (1634)*, Çev. Dilek Berilgen Cençiler, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2010, s. 21, 24.

³⁴ *Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*, Çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016, s. 40-41.

³⁵ Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, Çev. Ali Berktaş, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 45.

Chardin, dünyada bu denli güzel bir yer olamayacağını ifade etmiştir. Boğaz kıyılarını, eğlenmek ve dinlenmek çok uygun bulan Chardin, İstanbul’u eşsiz manzarası ile karşılaşılabilecek en muhteşem görüntü olarak tarif etmiştir³⁶.

Chardin ile birlikte seyahat eden ve onun seyahatini resmeden Josephus Grelot, aynı zamanda kendi seyahatnamesini de kaleme almıştır. İstanbul’a gelen gemiler, akıntıdan kurtulmak için genellikle açıktan, Kız Kulesi istikametinden limana girerlerdi. Bu nedenle Grelot, Kız Kulesi’nden bakıldığında dünyanın en güzel manzarasının görüldüğünü ifade etmiş, limana girerken büyümlü bir şehre girdiğini zannetmiştir. Grelot hem sevimli hem de karışık bulduğu manzarayı şöyle tarif etmiştir:

“Bu rengarenk sayfıye evlerinin ortasında, onları kat kat aşır göğe yükselen, inanılmayacak kadar çok sayıda büyük kubbeler, minareler ve çan kuleleri vardır. İstanbul’a gelenlerin gözünü okşayan bu sevimli karışıklığa, servilerin ve geniş bahçelerdeki ağaçların yeşilliği de büyük katkıda bulunur. Ortayı kapatmadan, limanın çevresinde taç şeklinde dizilmiş gemilerin çokluğu, gerideki güzellikleri sergilemek için tüm yapraklarını atmış ağaçların oluşturduğu geniş bir halkayı andırır. Sayıları on altı bini geçen ve kent sakinlerinin ihtiyacına göre, kimi yelkenli kimi kürekli, sürekli seyir halindeki kayıklar, gondollar ve küçük gemiler, tüm izleyicilere, sanki güzel bir amfiteatrdan bir deniz savaşı eğlencesi sunar gibidir. Sanat ve doğa, güzellikle verimliliğin eşit olduğu bir yer kurmak için birleşebilirdi, herhalde İstanbul’dan daha iyisini başaramazlardı”³⁷.

XVIII. yüzyılda İstanbul’a gelen Batılılar arasında en bilinenlerinden biri Baron de Tott’tur. 1755’te İstanbul’a elçilik tercümanı olarak gelen Baron de Tott, bilhassa topçu okulunun kurulmasında mühim rol oynamıştır. Baron de Tott hatıralarında şehre ve konumuna ilişkin şunları aktarmıştır:

“Eğer dünyaya hâkim olma ihtirası bir harita üzerinde incelse ve dünyanın başkenti olarak en uygun bir şehir aransa kuşkusuz İstanbul mevkii itibarıyla bu seçime layık olurdu... İlk göz atışta İstanbul’un uyandırdığı hayranlık şehrin içine girince kısa zamanda kaybolmaktadır. Damların çıkıntısının pek az ışık geçirdiği çakıl taşlı bozuk yollar, temizlikten uzak sokaklar İstanbul’un tek can sıkıcı tarafları değildir”³⁸.

Baron de Tott kendisinden sonra gelen birçok seyyahın tekrar edeceği bir bakışı ortaya koymuştur. Uzaktan bakıldığında tarifsiz güzelliği olan şehir, içine girildiğinde bir anda başka bir boyuta geçerek adeta büyümlü bozuluyordu. Belki de bu aşamada yazarın beraberinde getirdiği duygular gerçekten manzarayı kapatıyordu. Elbette Baron de Tott’un adım attığı İstanbul’un oldukça geniş ve tertemiz sokaklara sahip olduğu iddia edilemez. Ancak Baron’un, Fransa Kral naibinin *“Paris korkunç ve çok kötü bir yer... çürümüş et ve balık kokuları ve idrarını sokaklara yapan insanlar nedeniyle burada durmak mümkün değil”³⁹* dediği yerden geldiğini de unutmamak gerekir.

Venedik balyosuna eşlik eden heyetle birlikte 1788’de İstanbul’a gelen Giovanni Battista Casti de şehri uzaktan ve yakından farklı görenlerdendir. Aynı zamanda bir

³⁶ Jean Chardin, *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran, 1671-1673*, Çev. Ayşe Meral, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 91.

³⁷ Grelot, Josephus, *İstanbul Seyahatnamesi*, Çev. Maide Selen, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1998, s. 59-60

³⁸ Baron de Tott, *18. Yüzyılda Türkler*, Kervan Kitapçılık, İstanbul bty, s. 14-15.

³⁹ Clive Ponting, *Dünyanın Yeşil Tarihi*, Çev. Ayşe Başçı, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012, s. 420.

yazar olan İtalyan gezgin Casti, İstanbul'da 20 gün kalmış ve bu süre zarfında klasik Yunan ve Bizans izlerini aramıştır. Balyos ve Casti'nin de içinde bulunduğu gemi 19 Ekim 1788'de Yedikule'ye vardığında şehir bir anda tüm ihtişamıyla karşlarına çıkmıştı. İstanbul'u bir amfiteatra benzeten Casti, gördüğü manzara için şu ifadeleri kullanmıştır:

“İstanbul'un güzelliğine bizzat şahit olmak, insanın onu görmeden önce aklında oluşturduğu tüm fikirlerde, tüm hayallerden daha üstün, daha ihtişamlı. Böyle bir manzara karşısında herkes, her şey çok küçük kalıyor.... Cami minarelerini güneşe çeviren o sonsuz ışık, rengârenk boyalı Türk evlerinin arasına dağılmış serviler ve envaiçeşit ağaç, benzerlerinin içinde en güzeli ve muhtemelen en büyüğü olan Saray, daimî bir hareket halinde olan sonsuz sayıda olan küçük kayık, binlerce yerli ve yabancı gemi, Sultan'a ve prenseslere ait olan ve tüm liman çevresini baştanbaşa kaplayan çeşitli mimari üsluplarda köşkler. Tüm bu yeni, heybetli ve her şeyiyle farklı görüntü en hissiz insanın dahi ruhunu cezbediyor, gönlünü çalıyor, şaşırtıyor, eğlendiriyor. Burada tüm dünya toplanmış gibi, burası dünyanın merkezi gibi duruyor”⁴⁰.

Casti, karşısında hayal ettiğinin ötesinde bir İstanbul bulmuştu. Cami kubbeleri, minareleri, mezarlıkları dolduran servi ağaçları ile önünde bir Müslüman şehri uzanıyordu. Aslına bakılırsa İstanbul'u çok beğenmişti. Ancak gözlemlerinin devamında, yeni gelen birisi için oldukça enteresan olsa da burada uzun süre kalmayı kimseye tavsiye etmeyeceğini, şehrin sevimsiz ve hatta tehlikeli olduğunu yazmıştır. Casti seyahatnamesinin devamında, Baron de Tott gibi İstanbul'un içinin dışına göre güzelliğini yansıtmadığını, kaldırımsız, dar ve eğri büğrü kaldırımların mimarî açıdan zevksizlik göstergesi olduğunu vurgulamıştır⁴¹.

İtalyan yazar ve gezgin Casti'den bir süre sonra Fransız doktor ve gezgin Antonie Olivier İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a ilişkin oldukça uzun değerlendirmeler yapan Olivier, şehre ilk defa gelen bir yolcu için duygularını ifade etmenin ne kadar zor olduğundan bahsetmiştir. İstanbul'un yüksek bir zevkle kurulduğunu söyleyen Fransız seyyah, evleri, kubbeleri ve minarelerinin yanı sıra Boğaz, liman, Galata, Pera, Üsküdar, Marmara Denizi ve uzaklarda görülen zirvesi karlarla kaplı Uludağ ile birlikte doyulamayacak bir manzara sunduğunu ve adeta insanı büyülediğini ifade etmiştir⁴².

Limana adım attığında o büyümlü ilk intibain kaybolduğunu söyleyen Antonie Olivier, bu kez dar ve pis sokakları, düzensiz ve çirkin yapıları ile hayal kırıklığına uğradığını belirtmiştir. Olivier, şehre ilişkin değerlendirmelerinin devamında Türkleri ellerinde bulunan kıymetin farkına varamamakla suçlamıştır:

“Avrupa'nın herhangi bir yerinde İstanbul gibi bir şehrin varlığı düşünülebilseydi, buradaki geçinme şartları tamamıyla başka türlü olurdu. Bir defa halkın büyük çoğunluğu emlak ve arazi sahibi olur, bunların yıllık geliriyle geçinirdi. Diğer geriye kalan kısmı ise çeşitli sanatlar ve ticaretle uğraşırdu. Şehrin etrafı ve çevresi tamamen ekilir, bağlar, bahçeler, yazlık evler ve saraylarla süslü olurdu ve nihayet İstanbul gibi böylesine güzel bir yerde kurulmuş bir şehrin birçok gezinti ve dinlenme yerleri bulunurdu. Kısacası böyle bir şehirde her şey, her bakımdan

⁴⁰ Giovanni Battista Casti, *Bir İstanbul Seyahati-1788*, Çev. Akif Tunç, Cinius Yayınları, İstanbul 2019, s. 6.

⁴¹ Casti, s. 14.

⁴² Antoine Olivier, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Haz. Aloda Kaplan, Köprü Kitapları, İstanbul 2016, s. 29.

Avrupa'nın büyük şehirlerindeki gibi olurdu. İstanbul şehri, Karadeniz ile Marmara, Asya ile Avrupa arasındaki bu güzel ve nadir bulunur yerinden yararlanabilmiş, büyük bir ticareti teşvik edebilecek ölçüde geniş, güvenli ve elverişli olan limanını değerlendirebilmiş olsaydı, sanayini geliştirecek ürünlerini bütün imparatorluğa, hatta yabancı ülkelere sevk edebilseydi ve nihayet şu insanlığı mahveden büyük felaket vebayı önleyebilseydi, şüphesiz bu şehir, muazzam bir gelişme kaydeder ve belki de haddinden fazla bir nüfusa sahip olurdu".⁴³

Antoine Olivier, Türklerin taassubun etkisiyle ekonomik ve sınaî yeniliklere sırt çevirdiklerini, dinî tevekküllerinin uyuşukluk ve tembelleğe sebep olduğunu söyleyerek onları ellerinde bulunan imkânı değerlendirememekle itham etmiştir⁴⁴.

İstanbul'a gelen gemilerin birçoğu ters akıntı ve şiddetli rüzgâr nedeniyle Haliç'e girmekte güçlük çekiyorlardı. Bazen gemiler günlerce Marmara Denizi'nde beklemek zorunda kalıyordu. 1794'te İstanbul'a atanan Fransız elçisi Choiseul-Gouffier'in maiyetinde rahip olarak görevlendirilen Guillaume Martin, gemi limana yanaşamayınca üç gün boyunca açıkta beklemek zorunda kalmıştır. İçinde buldukları durumdan şikâyetçi olmayan Martin, bu sayede uzun uzun şehrin manzarasını seyrettiğini kaydetmiştir. Nitekim Fransız rahip Guillaume Martin, dünyada İstanbul'a deniz yoluyla girişte görülenden daha büyüleyici bir manzara olamayacağı kanaatinde⁴⁵.

Guillaume Martin, Osmanlı Devleti'ni paylaşmak isteyen devletlerin gözlerini İstanbul'a dikmesini yadırgamaz. Doğanın, avantajlı konumu ve Avrupa'nın her tarafıyla kolayca bağlantı kurabilmesi nedeniyle İstanbul'u adeta dünyanın merkezi olmaya adanmış görüşündedir⁴⁶.

Napolyon Bonaparte komutasındaki Fransız ordusunun 1798'de Mısır'ı işgali üzerine Osmanlı Devleti ile ittifak yapan İngiltere öncelikle bir askerî heyeti İstanbul'a göndermişti. Doktor William Wittman bu heyet içerisinde bulunuyordu. 1799, 1800 ve 1801 yıllarını kapsayan bir seyahatname kaleme alan Wittman, 14 Haziran 1799'da gördüğü İstanbul manzarasını çok beğenmiştir. Kendi gözleri için yeni ve farklı olduğunu söylediği bu manzarayı bir tabloya benzetmiştir⁴⁷.

William Wittman, uzaktan bakıldığında İstanbul'u uçsuz bucaksız bir amfiteyatroya benzetmektedir. Ancak o da yakından bakıldığında başka bir manzara görenlerdendir:

"Hiçbir şey İstanbul'un ve dolaylarının dış görünüşü kadar görkemli, güzel ve tablo gibi olamaz. Ancak içine girince güzellik azalır. Evler özensiz yapılmıştır, sokaklar da dardır. Evler, yamaca kat kat tırmanmış gibi görünür. Ama daha çok ahşaptan yapılmış oldukları için, böyle bir iklimin yoğun sıcağında ve güneşinde çok geçmeden bozulurlar, dolayısıyla yarattıkları etki, yanlarına yaklaşınca yok olur. Kısacası İstanbul ve etrafının dıştan görünümü hem esrarengiz hem de güzeldir; buraya gelen gezginler de bu manzarayla yetinmek

⁴³ Olivier, s. 42, 45.

⁴⁴ Olivier, s. 248.

⁴⁵ Guillaume Martin, *İstanbul'a Seyahat*, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul 2007, s. 60, 63.

⁴⁶ Martin, s. 81.

⁴⁷ William Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801*, Çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011, s. 3.

zorundadırlar, çünkü yakından inceleyince meraklarını tatmin edecek ya da hayranlıklarını uyandıracak pek az şey bulacaklardır”⁴⁸.

Doktor Wittman da tıpkı Antonie Olivier gibi Türklerin ellerinde bulunan şehrin kıymetini bilmediği görüşündedir:

“Boğaz kıyılarındaki yüksek tepelerde çok çeşitli güzel ağaçlar ve çalılar var. Doğa buralara çok cömert davranmış. Aralara birkaç köy serpilmiş durumda, kıyılarda da Sultan’ın, Sadrazam’ın, Kaptan Paşa’nın ve diğer kişilerin çok zarif köşkleri ya da yazlık konakları var. Boğaz boyunca çok özenli bir bitki örtüsü göze çarpıyor, kıyılar bağlarla, bahçelerle, meyve ağaçlarıyla dolu ve dallarında en güzel meyveler yetişiyor. Eğer Türkler tabiatın sunduklarıyla orantılı bir zevke sahip olsalar ve aynı zamanda bizim yönetimimize benzer bir hükümet tarafından yönetilseler, Boğaz kıyıları dünyanın en güzel yerlerinden biri olurdu. Bugünkü haliyle, görkem açısından tüm güzellikler kayboluyor”⁴⁹.

1802’de Doğu seyahatine çıkan Alman seyyah Ulrich Jasper Seetzen, karadan araba ile İstanbul’a gelmişti. Bilhassa doğaya meraklı olan Seetzen, altı ay kadar kalacağı İstanbul’a girerken bir anda karşısına çıkan Marmara Denizi, Prens Adaları ve daha uzaklarda gözüken Anadolu’nun yüksek dağlarından oluşan manzaraya hayran kalmıştır. Anadolu yakasındaki koyu renkli dağların arka fonu oluşturduğu şehir manzarasında yüksek surlar, kuleler, sayısız minare, camiler ve saraylar gözlerini kamaştırmıştı. Ancak biraz sonra Seetzen ve arkadaşlarının önü uçsuz bucaksız mezarlıklar, mezarlıkları dolduran servi ağaçları ve surlar tarafında kapatılmış, şehir görünmez olmuştur⁵⁰.

Seetzen, muhtemelen Ayvansaray Kapısı’ndan giriş yaparken İstanbul ve nüfusuna ilişkin hayal kırıklığı içerisindeydi:

“Kentin surlarının önüne geldiğimizde birkaç saka, atlarına su dolu meşin tulumları yüklemiş hayvanların önünde veya ardi sıra gidiyordu. Şehir kapılarının dışındaki kahvehanelerde birçok Türk erkeği sessiz oturmuş, ciddi bir tavırla nargilelerini tütürüyor, ya da küçük fincanların içinde sunulan koyu, sıcak ve şekersiz kahvelerini höpürdeterek içiyorlardı. Açıkça belirtmeliyim ki, girişte pek çok insanla karşılaşmamıza karşın, bu kent bende içinde yaşayan insan topluluğu bakımından oldukça kötü bir izlenim bıraktı. Oysa Viyana kapıları önünde gördüğüm insan kalabalığı ne kadar farklıydı. Orada yoğun bir insan seli hiç durmadan kentin kapılarından içeri, dışarı akmaktadır. Viyana ile kıyaslandığından, burası çok sessiz adeta ölü bir kent. Oysa ben bu izlenimi edindiğim sırada kentin en ücra köşesinde bulunduğumu dikkate almamışım. Viyana’nın en dış kapıları kentin merkezine çok yakındır. Ayrıca Türkler nadiren evlerinin dışında, yaya veya atla gezerler. Araba gezintileri ise hiç yapılmaz. Ayrıca buraya tüm gıda maddeleri ve diğer ticari mallar gemilerle getirilmektedir. Oysa Viyana halkının ihtiyacı olan malzemenin büyük kısmı dışarıdan binlerce arabayla getirildiğinden, kentin kapılarında büyük bir hareketlilik ve canlılık görülmektedir”⁵¹.

⁴⁸ Wittman, s. 8.

⁴⁹ Wittman, s. 8,9.

⁵⁰ Ulrich Jasper Seetzen, *İstanbul Günlükleri, 12 Aralık 1802-22 Haziran 1803*, I, Çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 22.

⁵¹ Seetzen, s. 26.

Seetzen, İstanbul'a daha ilk adımını atmışken gördüklerini Viyana ile kıyaslamış ve kendisinin de belirttiği gibi hatalı bir sonuca varmıştır. Her şeyden önce Viyana'nın aksine İstanbul'un deniz kıyısında olduğunu ve ticaretin çok büyük bir kısmının deniz yoluyla olduğunu unutmamıştır. Nitekim çok geçmeden liman ve çevresindeki canlılığı tecrübe etme imkânı bulabilmiştir.

Fransız yazar François-René de Chateaubriand, hac vesilesiyle çıktığı Kudüs seyahati sırasında İstanbul'a da uğramıştır. Bindiği gemi, 13 Eylül 1806'da sisli bir sonbahar sabahı Yedikule önlerine geldiğinde sis yavaş yavaş dağılmaya başlamıştı. Chateaubriand, netleşen manzarada gördüğü minareleri yaprakları dökülmüş bir ormana benzetmiştir. Ardından da Topkapı Sarayı, adeta bir nehir gibi uzanan boğaz, Asya kıyıları, Üsküdar ve her iki yakadaki tepeler seyyahın gözüne bir tablo gibi gözüküyordu. Gördüğü manzaradan hayranlıkla bahseden Chateaubriand, "İstanbul'u dünyanın en güzel yeridir" diyenlerin hiç de haksız olmadığını belirtmiştir⁵².

Geminin Galata'ya yanaşmasından sonra Chateaubriand başka bir dünyaya adım atmıştır. Yolcular, hamallar, tüccarlar ve denizcilerin sebep olduğu kalabalık, her renkten yüzler, ayrı ayrı diller, giyim kuşam dikkat çekiyordu. Kadınların azlığı, tekerlekli arabaların yokluğu,⁵³ sahipsiz köpekler ve derin bir sessizlik Fransız yazarı şaşırtmıştır. Öte yandan Chateaubriand, kıyıya çıkar çıkmaz Türklere dair gözlemlerde de bulunmuştur: "Gözlerinize hiçbir sevinç belirtisi, hiçbir mutluluk belirtisi çarpmaz; karşınızda gördüğünüz ulus, bir ulus değil; hocanın güttüğü, yeniçerinin boğazladığı bir sürüdür"⁵⁴. 13 Eylül'de şehre ilk defa adım atan ve 18 Eylül'de ayrılan biri için şehrin sakinlerine yönelik bu değerlendirme kalıp yargının göstergesidir. Anlaşılan Chateaubriand, İstanbul'a gelirken beraberinde birçok duygu ve düşüncesini de getirmişti. Nitekim çok geçmeden İstanbul'un Türklerin elinde olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir:

"İstanbul'dan çıktığıma pek sevindim. İnsanın, içindeyken yaşadığı duygular, şehrin güzelliğini bozuyor; insan, bir zamanlar bu yerlerde yalnız Rumların oturduğunu, bugün ise şehrin Türklerin elinde olduğunu düşününce, milletlerle yerler arasındaki bu karışıklıktan irkiliyor. İstanbul'da kalmak beni sıkıyordu. Ben erdemlerle, sanatlarla süslü olmayan yerleri görmeyi sevmem. Burada ne erdem gördüm ne de sanat"⁵⁵.

1812 yılında İstanbul'a gelen Charles Pertusier, 1814'e kadar Fransa elçiliğinde askerî atışe olarak görev yapmıştır. Pertusier, İstanbul'a kara yoluyla giriş

⁵² François Chateaubriand, *Paris İstanbul Kudüs Bir Seyahat Günlüğü*, Yay. Haz. Ercan Balkış, İlkiz Yayınevi, İstanbul 2004, s. 183.

⁵³ Sokaklardaki arabaların azlığı, olanların da basit oluşu birçok seyyahın dikkatini çekmiştir. Bu hususta Alman seyyah Seetzen'in gözlemi akıllarda oluşan sorulara cevap niteliğindedir: *Burada arabalara çok sık rastlanmıyor. Erkekler atla dolaşmayı tercih ediyorlar. Arabaya yalnızca kadınlar biniyor. Türklerin arabaları, sadece dört tekerleği olan üstü yuvarlak çatılı ve her iki yanında birer kapı bulunan çok hafif ama bol süslü araçlar. İstanbul'da (Pera dışında) bugüne kadar bir tek Avrupa tipi araba görmedim ve sanırım ilerde de görmeyeceğim. Elbette ki burada araba başka kentlerdeki kadar kullanışlı bir araç değil, çünkü bazı sokaklar çok dar ve üstelik inişli yokuşlu. Ama gene de arabalar için müsait pek çok cadde var. Türkler, Fransa, İngiltere veya Almanya'da yaşayan bir zengin için şık bir fayton satın almak için ödeyeceği parayı, gösterişli eyer takımlarına, örtülere ve atlara harcamayı tercih ediyorlar. Nitekim Avrupa'nın hiçbir ülkesinde buradaki kadar güzel at ve eyer takımları bulmak mümkün değildir. Seetzen, s. 72.*

⁵⁴ Chateaubriand, s. 184-185.

⁵⁵ Chateaubriand, s. 186-187.

yapanlardandır. Bu istikamette, başkente yaklaşıldığına dair hiçbir işaret olmadığından İstanbul'a ilk kez gelen yolcular bir anda kendilerini surların önünde bulabilmektedir. Nitekim Pertusier için de böyle olmuştur⁵⁶.

Charles Pertusier, denizden gelen yolcularla mukayese edildiğinde karadan gelenlerin dezavantajlı olduğu düşüncesindedir. Bir defa etraf çıplaktır ve daha önce Alman seyyah Seetzen'in ifade ettiği gibi sadece şehrin kapılarına varıldığında servi ağaçlarıyla dolu mezarlıklar misafirlere yeşillik sunmaktadır. Nitekim Pertusier, deniz yoluyla İstanbul'a gelenlerin gördüğü manzarayı düşündüğünde iç geçirir ve böyle bir manzarayı yorumlayabilmek için usta bir şairin hünerine veya mahir bir ressamın fırçasına ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Ona göre deniz tarafında, en soğuk hayaller ısınır, yeryüzünün ve dalgaların sunduğu ilham mutlaka gelip sizi bulur. Her şey harikadır ve karşınızdaki manzarayı gözleriniz kamaşarak izlersiniz⁵⁷.

Karadeniz istikametinden İstanbul'a gelen seyyahlardan biri Polonyalı Kont Edward Raczynski'dir. 6 Ağustos 1814'te Odesa'dan bindiği gemi üç gün sonra 9 Ağustos'ta Boğaz'a giriş yapmıştır. Bilhassa antik eserlere ilgi duyan Raczynski, Sarayburnu, Galata ve Beyoğlu taraflarını görünce duygularını şu şekilde tarif etmiştir: “*Seyyahların bu başşehrin konumunu çok abarttıkları düşüncesi ile gelmişim; şimdi kendi tecrübemden yola çıkarak ya bu tabloyu çok soğuk göstermiş olduklarını ya da bunun daha ziyade tasvir edilemeyeceğini hissettim.*”⁵⁸.

Polonyalı seyyah, İstanbul'un hiçbir yerde bulunmayan tabiat güzellikleri yanında askerî ve ticarî açıdan avantajlı konumuna da vurgu yapmıştır:

*“Eğer doyumсуз hırs, dünya imparatorluğunun başşehrini kuracağı bir yer arıyor olsaydı, İstanbul diğer şehirlerin arasında birinciliği alırdı. Asya'ya doğru yanaşmış Sarayburnu, dünyanın bu iki yakasının hükümdarının ikametine ayrılmış gibi görünüyor. Akşam geç vakit İstanbul'a geldim, gölgeleri Asya'ya kadar uzanan minare ve surlarını gördüğümde, hükümlanlık esasını dünyanın bu kısmı üzerine yaymış II. Mehmed ya da Süleyman'ın gölgesini görür gibi oldum”*⁵⁹.

Amerikalı doğa bilimci James Ellsworth De Kay, kolera üzerine araştırmalar yapmak üzere İstanbul'a gelmişti. Şehrin manzarasından büyük bir haz duyan De Kay, on iki mil uzaktan dahi İstanbul'un çok güzel göründüğünü, minareler, camiler, evler, bayırlar ve ormanlar sayesinde etkileyici bir görüntünün ortaya çıktığını, bunun yanında Anadolu yakasındaki tepeler, Üsküdar ve Prens Adaları'nın bu manzaraya zenginlik kattığını ifade etmiştir⁶⁰.

İstanbul'un ünlü ziyaretçilerinden biri de Fransız yazar, şair ve siyasetçi Alphonse de Lamartine olmuştur. Çıktığı doğu seyahati çerçevesinde Lamartine 18 Mayıs 1833 sabahı İstanbul'a gelmiştir. Gemi İstanbul'a yaklaştıkça Prens Adaları, Yedikule ve sayısız minare görünmeye başlamıştır. Heyecanla etrafına bakan Lamartine, istediğini bulamamış şaşkınlık ve hayal kırıklığına uğramıştır. Hatta kendine “Romalılar

⁵⁶ Charles Pertusier, *Promenades Pittoresques dans Constantinople et sur les rives du Bosphore: suivies d'une Notice sur la Dalmatie*, I, H. Nicolle, A La Librairie Stéréotype, Paris 1815, s. 17.

⁵⁷ Pertusier, s. 18-19.

⁵⁸ Edward Raczynski, *Edward Raczynski'nin Türkiye Seyahati Günlüğü*, Çev. Sabire Arık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 23.

⁵⁹ Raczynski, s. 24.

⁶⁰ James Ellsworth De Kay, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, Çev. Serpil Atamaz Hazar, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009, s. 58.

Napoli'yi bunun için mi terk ettiler? Asya ve Avrupa'nın başkenti, ressamların ve şairlerin şehirlerin kraliçesi olarak hayal ettikleri İstanbul burası mı?" diye sormuştur⁶¹.

Lamartine uzun bir yolculuk yapmıştı. Esasında İstanbul, bu yolculuk için en önemli duraklardan biriydi. Oysa şimdi bu kadar uzun bir yolculuğa katlanmaya değer miydi? diye kendini sorguluyordu. Fakat bir süre sonra İstanbul'a yönelik küçümseyici bakışına bir son vermiş ve gözleri güzel şeyler görmeye başlamıştır. O devasa surlar, kırmızıya çalan evler ve konaklar, piramit gibi kat kat yükselen tepeler, servi ormanları, devasa camiler güneş ışınları altında alev alev yanıyordu. Üstelik İstanbul'da insana huzur veren derin bir sessizlik vardı. Sokaklardan çıt çıkmıyor, hiçbir pencere açılmıyordu. Güneş ışıkları altında uyuyan şehirde hayat belirtisi olan tek şey denizce süzülen yelkenli gemilerdi. Artık gördüğü manzara Lamartine için tarif edilemez bir boyuta ulaşmıştır ve bu manzaranın insanoğlunun dünya üzerinde görebileceği en muhteşem manzara olduğunu düşünmüş, istemsizce çığlık atmıştır. Bu aşamada Lamartine, "*artık Napoli Körfezi'ni düşünmeyi bıraktım, zira herhangi bir yeri bu muhteşem ve zarif manzara ile karşılaştırmak yaratılışı aşağılamaktır*" diye düşünmeye başlamıştır⁶².

İngiliz ordusunda bir subay olan Thomas Pardoe, 1836'da İstanbul'da görevlendirildiğinde kızı Julia da ona eşlik etmişti. İstanbul'da dokuz ay kalan Julia Pardoe, Londra'ya döndükten sonra *Sultanlar Şehri* adıyla hatıralarını yayımlamıştır. Julia Pardoe'nun içinde bulunduğu gemi 30 Aralık 1835'te Haliç'e demirlemişti. İngiliz yazar, uzun süredir görmeyi beklediği manzaraya bakarken duygularını "*şehirlerin sultanı tam önümdeydi*" şeklinde ifade etmiştir. Mevsim kış olduğundan hava soğuktu ve kar yağmıştı. Pardoe bunu, "*İstanbul'u ilk defa mevsimlerin en haşininin kürk mantosuna bürünmüş halde gördüm*" diye açıklamıştır. İstanbul manzarasını "*ihitişamlı*" diye tarif eden Julia Pardoe, "*sanki periler diyarına bakıyor, en çılgın hayallerimin cisimleştiğini görüyordum*" yorumunu yapmıştır⁶³.

Avrupa'nın çeşitli limanlarından kalkan gemiler Çanakkale Boğazı'nı geçtiklerinde İstanbul'u ilk kez görecekler için heyecanlı bir bekleyiş başlıyordu. Bu heyecan iki biçimde kendini gösteriyordu: Birincisi, İstanbul'un dillere destan güzelliğini görecek olmanın sevinci; ikincisi, tam İstanbul önlerine gelindiğinde şehrin üzerini sis kaplama korkusu. Bu heyecanı pek çok seyyahta görmek mümkündür. İşte bunlardan biri Fransız seyyah Alexis de Valon'dur. 1842'de İstanbul'a gelen Valon, izlenimlerini çeşitli dergilerde yayımlamıştır.

Fransız seyyah Valon'u taşıyan gemi Topkapı Sarayı önlerine geldiğinde şehir yoğun bir sis bulutunun altındaydı. Valon duygularını şöyle açıklamıştır: "*Sanki bir bulutun içinde yüzüyordük, İstanbul hiç gözükmiyordu ve ben bu yolculuğun en güzel anını yitirmeme neden olan bu kötü hava nedeniyle çok üzgündüm*". Fakat biraz sonra sis dağılıp parlak bir güneş görününce Valon'un üzüntüsü gitmiş yerini sevinç kaplamıştır. Sis perdesinin dağılmasıyla birlikte bir minare ormanı gözükmüştü. Güneş ışığı ile alev alev yanan kubbeler, yeşillikler içinde evler, konaklar, ormanlar ve limanı dolduran sayısız gemi doyumsuz bir manzara oluşturuyordu. İstanbul'un sabah güneşi

⁶¹ Alphonse de Lamartine, *Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages, Pendant un Voyage en Orient (1832-1833)*, III, Paris 1835, s. 186-187.

⁶² Lamartine, s. 189-190.

⁶³ Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, Çev. M. Banu Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 3.

ile adeta yandığı duygusuna kapılan Valon, şehri perilerin tasarladığını ve devlerin çizdiğini düşünmüştür. Alexis de Valon İstanbul manzarası karşısında duygularını şöyle ifade etmiştir:

“Bazı yazarlar İstanbul manzarasını Napoli manzarasına benzetmişlerdir; gülünç. İtalyan başkentini herkes tasavvur edebilir oysa sultanların kenti harikalar açısından hayal gücünün bütün düşlerini aşar. Şöyle bir şey söylemenin hiçbir sakıncası yok: Dünyayı sadece bir kez görebilme olanağı olsaydı, onu buradan seyretmek gerekirdi. Bir seyyahın anlatmış olduklarını hatırlıyorum: Sarayburnu önlerinden geçerken öylesine etkilenmiş ki ateşinin yükseldiğini ve şiddetli bir nöbet geçirdiğini sanmış. Beni çok güldürmüş olan bu hikâyenin Yedikule önlerine geldiğimde gerçek olabileceğine inandım”⁶⁴.

Alexis Valon’un İstanbul’un güzelliğine ilişkin övgüleri burada kesilmiş onun yerini kasvet, sıkıntı ve çirkinlik almıştır. İlk olarak gemi daha limana yanaşmadan önce çarka bir deri tulum takılmış ve içinde bir kadın cesedi olduğu düşünülmüştür. Birçok seyahatnamede Osmanlı sultanlarının boğdurdıkları kadınları denize attıklarından bahsedildiğinden tam da sarayın karşısındayken karşılına çıkan şeyin öldürülmüş bir kadın olabileceği düşünülmüştür. Nitekim gemi subayı “Sultanın adaleti” diye bir yorum yapmış ve Valon, geminin yanında yüzen ıslak derinin altında insan şekli gördüğünü sanmış, “Kafamda bir roman oluştu, belki de henüz ölmemiştir, hayata döndürülebilir” şeklindeki ifadelerle okuyucusunu etkileme gayretine girmiştir⁶⁵.

İnsan biçimli torba seyyahın tüm dikkatini dağıtmış etrafındaki manzaraya ilgi göstermeyi bırakmıştır. Tam bu sırada eski sarayın denizle bağlantılı olduğu bir yerde “doğu kıskançlığının kurbanlarının denize atıldığı” köprüyü görünce morali iyiden iyiye bozulmuştur⁶⁶. Alexis de Valon’un içinde bulunduğu gemi Galata Limanı’na yanaştığında yaşananlar adeta Külkedisi masalını andırmaktadır, saat 12 olmuş ve büyü bozulmuştur:

“Geminin rıhtıma yanaşması sırasında bakışlarımı ne tarafa çevireceğimi bilemiyordum. Bir tarafta binlerce geminin bulunduğu Haliç, Galata, eski Bizans’ın camilerle kaplı yedi tepesi; öbür tarafta Boğaz’ın ve Marmara’nın mavi dalgaları ve Üsküdar’ın parlayan kıyıları. Hayranlıktan şaşırılmış ve coşkuyla sarhoş olmuştum. Kayığımız kıyıya yanaştığında rıhtıma ilk atlayanın ben olmasını istedim; ayağım kaydı ve çamurlu bir suyun içine boylu boyunca uzandım. İstanbul’a girişim böyle oldu. Tepeden turnağa çamur içinde kalktığımda bir an hareketsiz kaldım ve şaşkınlıktan taş kesmiş gibi oldum. Çevremdeki her şey değişmişti; büyümlü manzara kaybolmuş, kendimi pis ve küçük bir kavşakta, ıslak, karanlık ve çamurlu dar sokaklardan oluşan bir labirentin girişinde bulmuştum. Birbirinden kopmuş, kötü tahtalardan oluşan çevremdeki evlerin sefil bir görünümü vardı; evlerin ilk kırmızı rengi zamanla ve yağmurlarla kirlenmişti; uzakta çok ince, çok güzel gözüken minarelerden biri yanımda dikilmişti; kaba alçı sıvaları kopan ve parça parça düşen, hiçbir zarafeti olmayan küçük bir sütun. Uzaktan zengin Osmanlılar sandığım, sokaklarda dolaşan Türkler başlarında paçavralar ve yurtık pırtık giysili sefillerdi. Rıhtımı dolduran hamalların arkasında kasaplar sokak ortasında koyun kesiyorlardı; kaldırımlar kanlı çamur ve kulaklarını dikmiş, kızıl tüylü, elli kadar iğrenç köpeğin uluyarak çevresinde

⁶⁴ Alexis de Valon, *Abdülmecit Dönemi’nde Türkiye Doğu’da Bir Yıl*, Çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2015, s. 85.

⁶⁵ Valon, s. 86.

⁶⁶ Valon, s. 86.

döndüğü, sıcaklıklarını kaybetmemiş bağırsaklarla doluydu. Havanın ve ışığın girmedığı, her çeşit pisliğin görüldüğü, hiç süpürülmeyen, kısacası her adımda fare ya da köpek ölülerinin üstüne basılan bu rutubetli aralık yerlerden çok pis kokular yayılıyordu. İstanbul sokaklarının ve Galata merdivenlerinin çoğunun durumu abartısız buydu”⁶⁷.

İngiliz gazeteci ve yazar Albert Richard Smith 1849 yılında İstanbul’a gelmiştir. Mizah yazarı olan Smith, bu yolculuğunu hem bir kitap olarak yayımlamış hem de dikkat çeken konferanslar vermiştir. Smith’in içinde bulunduğu gemi 1 Eylül sabahı İstanbul’a ulaşmıştı. Şansına sis yoktu pırıl pırıl bir güneşin altında beyaz evleri, minareleriyle İstanbul’u ilk kez görmüştü. Aralarında Alexis de Valon’un da bulunduğu birçok seyyah ilk bakışta hayran kaldığı şehre daha yakından bakınca hayranlık yerini hayal kırıklığına bırakmıştı. Ancak İngiliz yazar Albert Richard Smith tam tersini yaşamıştır:

“İtiraf etmeliyim ki İstanbul’un ilk görünümü beni hayal kırıklığına uğrattı. Silüetinin güzelliği ile ilgili olağanüstü hikâyeler duyduğum ve okuduğum için beklentilerim mantıksız seviyelere yükselmişti. Her ne kadar Ayasofya Camii’ni gördüğümde donakalmış olduğumu bilsen de Boğaz’la birleşerek Sultan’ın haremینی çevreleyen gür servi ormanını görünce, “hepsi bu kadar mı?” diye sormaktan kendimi alamamıştım. Ancak Sarayburnu’nu dolanıp yavaşça Haliç’e süzülüşümüzde benzersiz güzelliğiyle hayret ve hayranlık uyandıran manzara bütün muhteşemliğiyle net bir şekilde ortaya çıktı”⁶⁸.

İngiliz seyyah Henry Christmast, hem merakı hem de sıcak havanın sağlığına iyi geleceğini düşünerek uzun bir Akdeniz seyahatine çıkmış ve bu çerçevede 1851 yılında İstanbul’a uğramıştır. Şafakla birlikte gemi İstanbul önlerine geldiğinde şehir yavaş yavaş görünmeye başlamıştı. İstanbul’u ilk kez görececek olmanın heyecanı ile yolcular güvertede toplandığında önce beyaz surlar görünmüş ardından surların üzerinden düzensiz bina yığınları yükselmeye başlamıştı. Daha da önemlisi çok fazla ağaç yoktu. Henry Christmast gördüğü manzara karşısında tam bir hayal kırıklığına uğradı, İstanbul hiç de hayal ettiği gibi değildi. Diğer yolcular İstanbul’u görmenin heyecanı içerisindeyken Christmast üzüntü ve keder içerisinde İstanbul’a sırtını dönmüştü.

Güneş yükselip gemi yol aldıkça Henry Christmast’ın duygularında değişiklikler olmaya başlamıştı. Sarayburnu dönülüp Haliç’e girildiğinde bu kez Christmast, Roma İmparatoru Konstantin tarafından başkent seçilen bu yere eşit güzellikte pek az yer olabileceğini düşünmeye başlamıştı. Haliç’te daha fazla ağaç vardı, evler basit ve alaladeydi ancak hep birlikte güzel bir bütün oluşturuyordu. Camiler tek başlarına izleyenlerin ilgisini toplayacak kadar büyük, gökyüzüne doğru yükselen uzun, ince

⁶⁷ Valon, s. 87, 89.

⁶⁸ Albert Richard Smith, *İstanbul’da Bir Ay*, Çev. Mehmet Şerif Erkek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 55.

minareler⁶⁹ güneş ışığında parlayan beyaz sütunlar kendine has doğu fizyonomisini oluşturmaktadır⁷⁰.

Henry Christmast, Galata Kulesi'nden gördüğü manzarayı ve bu manzaranın düşündürdüklerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Galata Kulesi'nden İstanbul'u İstanbul yapan unsurların yanı sıra bütünü oluşturan küçük unsurlar da göze çarpar. Gözünüz etrafta gezinir; doğa tarifin ötesinde güzeldir. Lakin burasının orta çağ dünyasının başkenti olduğunu hatırlar, böylesi bir güzellikle uyum sağlayacak şehrin oluşumunda öne çıkacak sanat eserlerini arayacak olursak bu ihtiyacımızı sadece barbarca ihtişama sahip devasa camiler karşılar. Bir arkeoloji öğrencisi gemiyle İstanbul'a yaklaşırken, antik Bizans'ın ne kadar önemli olduğunu, imparatorluğun ne kadar göz kamaştırıcı, sarayların fevkalade, kiliselerin görkemli olduğunu aklına getirecek. Doğal olarak Doğu İmparatorluğu metropolünün, sanat eserlerini gözlerinin önüne sermesini büyük umutlarla bekleyecek fakat şehrin göstereceği pek bir şeyi kalmadığını görünce büyük hayal kırıklığına uğrayacaktır. Türkler İstanbul'u fethederek ellerine geçirdiler; bu fetih aynı zamanda hilalin haç karşısındaki zaferidir”⁷¹.

Birçok seyyah gibi Henry Christmast da Müslüman İstanbul yerine Hristiyan Konstantinopolis'i görmek istiyor ve o devrin eserlerini, kalıntılarını arıyordu. Bu duygu doğal olarak Müslümanlara yönelik suçlayıcı bir tavrı beraberinde getiriyordu. Nitekim Christmast, *“asırlar geçti fakat İslam'ın ağır eli hâlâ Doğu başkentinin üzerinde”* diyerek düşüncesini gayet açık bir şekilde ifade etmiştir⁷².

Yukarıda Fransız seyyah Alexis de Valon'un İstanbul'a yaklaşırken yaşadığı heyecanın yanı sıra manzarayı uzaktan ve yakından tasviri anlatılmıştı. Benzer bir yaklaşımı bir başka Fransız yazar Théophile Gautier de görüyoruz. Gautier'in bindiği Leonidas adlı gemi, Valon'dan 10 yıl sonra 1852 yılında yine sisli bir havada İstanbul önlerine gelmiştir. Sis yavaş yavaş dağılmaya başladığında önce ok gibi göğe yükselen minareler görünmüştür. Yazar önce sarayı tasvir ederek anlatmaya başlar: *“servi ve sakızağaçlarından oluşan perdenin arkasında, hiçbir simetrisinin gözetilmediği, kireçle badana edilmiş, kafes biçiminde pencereleriyle odalar, çıkma tavanlı köşklelerle yer yer delinmiş uzun bir duvar, işte saray bundan ibaretti”⁷³*. Gautier, Avrupa saraylarıyla mukayese ettiği Topkapı Sarayı'nı beğenmez. Üstelik geçerken saray duvarında açılmış bir pencere hakkında kendisine bilgi verilir. Bu pencere, padişahın gözden düşen odalıklarının, içinde bir kedi ve bir yılanın bulunduğu bir çuvalla denize atıldığı yerdir. Alexis de Valon da içinde bir kadın cesedi olduğunu düşündüğü deri torbayı tam burada görmüştü. Fakat Gautier, herhangi bir yanlış anlaşılmaya fırsat vermemek adına

⁶⁹ İngiliz seyyah Henry Christmast minarelerden çok etkilenmiştir. Nitekim minarenin Avrupa mimarisine girmesi gerektiğini dahi düşünmüş ancak hangi amaçla kullanılabileceğine karar verememiştir. Ona göre bu zarif eserler kilise çanlarının gümbürtüsü için çok narin kalacaktır. Öte yandan dikiliş amaçları tamamıyla İslamî olduğu için kabullenme sorunu yaşanabilecektir (Henry Christmast, *İstanbul ve Ege Yollarında İzmir, Efes, Bergama, Salihli, Alaşehir, Denizli, Akhisar, 1851*, Çev. Mustafa Özbaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012, s. 14).

⁷⁰ Christmast, s. 13-14.

⁷¹ Christmast, s. 15-16.

⁷² Christmast, 16.

⁷³ Theophile Gautier, *İstanbul, Dünyanın En Güzel Şehri*, Çev. Nuriye Yiğitler, Profil Kitap, İstanbul 2018, s. 79.

“günümüzde adetler oldukça yumuşadı, böyle barbarca cezaları artık duymuyoruz, belki de tüm bu anlatılanlar yalandır” diye yumuşak bir dönüş yapmıştır⁷⁴.

Leonidas, Haliç’e girince adeta dekor değişmiş masalsı bir manzara ortaya çıkmıştır:

“Su ve gökyüzü arasında hiç bu kadar muhteşem dalgalanma görülmemiştir. Toprak denizden yükseliyor, binalar basamak basamak açılıyor, renk renk evler ve bu yeşil okyanusa tepeden bakan, mavimsi kubbelerini yuvarlaklaştırıp şerefeleriyle, sabahın berrak göğünde sivri bir uçla tamamlanan beyaz minarelerini mızrak gibi dikmiş camiler, şehre doğuya özgü masalsı bir görüntü kazandırıyor”⁷⁵.

Gautier gemiden inip kendisi için tutulan eve doğru giderken başka bir İstanbul görmüştür: “Hamalın peşinden giderken dolambaçlı, iğrenç, korkunç bir şekilde döşenmiş, çukurlar ve su birikintileriyle dolu, vebalı köpeklerin, kalas ve moloz yüklü eşeklerin yolu kapadıkları, labirenti andıran daracık sokaklardan ilerlerken, İstanbul’un uzaktan sunduğu göz alıcı serap hızla kayboluyordu”⁷⁶.

Kırım Savaşı çok sayıda Avrupalının İstanbul’a gelmesine neden olmuştu. Askerler, subaylar, diplomatlar, gazeteciler ve daha niceleri Fransa ve İngiltere’nin Rusya’ya karşı müttefiki olan Osmanlı Devleti’nin başkentine yığılmıştı. Bu dönemde İstanbul’a gelen isimlerden biri de Lady Hornby olmuştur. Tam adı Emelia Bthynia Hornby olan Lady Hornby, Osmanlı Devleti’nin İngiltere’den aldığı borçla ilgili olarak İstanbul’a gönderilen müfettiş Edmund Hornby’nin eşidir. 1855’ten 1858’e kadar İstanbul’da kalmıştır.

Lady Hornby’nin içinde bulunduğu gemi Haliç’e yağmur ve fırtına eşliğinde girmiş ve az sonra güneş görünmüştür. Annesine yazdığı mektupta bu durumu, “eski Bizans ve Hristiyanlık başkenti, Roma’nın rakibi olan bu güzel şehir gülücüklerle gözyaşları, bulutlarla güneş ışıltıları arasında, kubbeleri ve minareleri, servi koruları ve beyaz saraylarıyla bizi karşıladı” şeklinde ifade etmiştir⁷⁷.

Lady Hornby, annesine yazdığı aynı mektupta İstanbul manzarası karşısındaki duygularını şöyle aktarmıştır:

“Avrupa ve Asya kıyıları burada birleşerek koyu mavi dalgaların ortasında kelimelerle tarif edilemeyecek kadar güzel ve pitoresk bir şehrin yükseldiği büyük bir körfez oluşturuyor. Uzun bir süre güvertede büyülenmiş gibi durup bakışlarımızı önce tepesinde karların parladığı uzaklardaki Uludağ’a; sonra Marmara Denizi’nin hayal meyal seçilen adalarına, üzerindeki sayısız kayıkla cıvıl cıvıl görünen ışıltılı Boğaz’a ve nihayet Ayasofya’nın taçlandığı ve yüksek minarelerle kaplı güzel İstanbul’a çevirdik. Tüm bunlara inanabilmek için gün ışığında görmek şart, ancak yine de rüya gördüğünüz sanabilirsiniz”⁷⁸.

⁷⁴ Gautier, s. 79.

⁷⁵ Gautier, s. 81.

⁷⁶ Gautier, s. 83.

⁷⁷ Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, Çev. Kerem Işık, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017, s. 39.

⁷⁸ Lady Hornby, s. 39.

Lady Hornby de geleneği bozmamış ve gemi limana yanaştıktan sonra kayıkların yolcu kapmak için çıkardığı gürültünün, sefil ve ahşap evlerin, pis ve bozuk kaldırımların ve dar sokakların midesini bulandırdığını yazmıştır⁷⁹.

Yolu İstanbul'dan geçen seyyahlardan biri de Amerikalı ünlü yazar Mark Twain olmuştur. 1861-1865 yılları arasında yapıldığı düşünülen bu seyahatte Twain, Karadeniz'e geçmiş ve Kırım'a kadar gitmiştir. Mark Twain, İstanbul izlenimlerinde oldukça müşkülpesent bir karakter çizmiş, neredeyse hiçbir şeyi beğenmemiştir. İstanbul için sirk, kıyafetler için maskeli balo, dükkânlar için kümes, kulübe ve tuvalet, Ayasofya için değersiz, Kapalıçarşı için arı kovanı, ticaretle uğraşan herkes kazıkçı ve Türk kahvesi için de tadına baktığım içecekler içinde en kötüsü, berbat ifadelerini kullanmıştır.

Mark Twain ve beraberindekileri taşıyan gemi Boğaziçi'nde, Sarayburnu açıklarına demir atmıştı. Buradan şehre bakan Twain manzarayı şöyle tarif etmiştir:

“Şimdiye dek gördüğümüz en güzel şehir burası. Sık dizilmiş evler, kıydan yukarılara çıkıldıkça artarken pek çok tepenin üstlerinde evler olduğunu da görüyoruz. Oraya buraya casus gibi saklanmış bahçeler, camilerden yayılan o büyümlü hava, nereye baksanız gözünüze çarpan minareler ise doğudaki seyahatleri anlatan kitaplara ilgi duyan okurların düşlerindeki Doğu'nun görkemli yüzüyle bu büyük şehri çevreliyor ve İstanbul'dan eşsiz bir tablo çıkıyor karşımıza”⁸⁰.

Twain de tıpkı diğerleri gibi çok geçmeden rüyadan uyanır ve başka bir dünyaya geçer, bu kez, *“şehrin cazibesi, bu tablodaki güzelliğin gerçeğe dönüşmesiyle birlikte sona erer. Birisi kıyıya çıktığı andan geri dönene kadar ne lanetler okur bu şehre!”* diye devam eder⁸¹.

Twain'den sonra İstanbul'a gelen bir diğer yazar Edmondo de Amicis olmuştur. 1874'de İstanbul'u ziyaret eden Amicis'in renkli bir üslupla kaleme aldığı eseri kısa bir süre sonra İngilizce, Fransızca ve Almancaya çevrilmiştir.

Amicis, İstanbul'u görme heyecanını eserine en iyi yansıtan seyyahlardan biridir. Nitekim gemi kaptanının *“yarın İstanbul'un ilk minarelerini göreceğiz”* demesiyle beraber büyük bir heyecana kapılmış ve gece gözüne uyku girmemiştir. O kadar çok kimse İstanbul'un dünyanın en güzel şehri olduğunu söylemiştir ki Amicis'in hayal kırıklığına uğramayacağına inancı tamdır. Ancak o yine de okumuş yazmış kimseler yerine tahsil terbiye görmemiş denizcilerin de fikrini almak istediğinde, *“dünyanın en güzel zaman diliminin güzel bir sabah vakti İstanbul'a girmek”* olduğu cevabını almıştır⁸².

Gece gözünü kırpmayan Amicis, kendisini İstanbul'un hayaliyle heyecanlanan Osmanlı padişahı II. Mehmed'e benzetmiştir. Günün ilk ışıklarıyla birlikte güverteye çıkan Amicis, etrafı saran sisi görünce tüm keyfi kaçmıştır. Süvarinin biraz sonra sisin dağılacağına ilişkin tesellisi de pek işe yaramamıştır⁸³. Biraz sonra sis gerçekten yavaş yavaş dağılmaya başlamış, diğer yolcular da ellerinde dürbünleriyle güvertede yerlerini

⁷⁹ Lady Hornby, s. 41.

⁸⁰ Mark Twain, *Türkiye Seyahati*, Çev. Damla Aslı Altan, Yirmidört Yayınları, İstanbul 2007, s. 29.

⁸¹ Twain, s. 30.

⁸² Edmondo De Amicis, *İstanbul (1874)*, Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2013, s. 2-3.

⁸³ Amicis, s. 6-7.

almışlardı. Önce bir minarenin tepesi sisin içinden yükselmiş, biraz sonra evler, camiler ve surlar belirlemeye başlamıştı. Amicis, tam olarak Lamartine'in "*İstanbul bu mu? Ne hayal kırıklığı!*" dediği noktada süvarinin kolundan tutup "*Süvari! İstanbul bu mu?*" diye sormuştu. Önce Ayasofya ve ardından diğer camiler, nihayet sis dağılmış, tüm şehir berrak bir şekilde görünmeye başlamıştı⁸⁴.

Amicis, "*insanın ruhunda çığlık koparan manzaraya bakarken ellerim titriyordu*" diye hislerini tarif etmiştir. Ne yana bakacağını bilemeyen Amicis, bir şey kaçırmamak için dört dönüyor zevkten nefesi kesiliyordu⁸⁵.

İtalyan yazar tam İstanbul'un karşısında, içinde bulunduğu duyguyu şöyle kaleme dökmüştür:

"Krallar, prensler, dünyanın kudretli ve zengin insanları, o anda hepinize acıdım; gemide bulunduğum yer sizin bütün hazinelerinize bedeldi ve İstanbul'a bir bakışımı bile bir imparatorluğa değişmezdim. İşte İstanbul! Muhteşem, muazzam, ulu İstanbul! Yaradana hamdolsun, yaratılmışı şan! Böyle bir güzelliği rüyamda bile görmemişim! Şimdi anlat bakalım zavallı, bu ilahi hayali anlatabilmek için kâfi gelmeyen kelimelerle günaha gir! İstanbul'u anlatmaya kim cüret edebilir?"

Gözünü İstanbul'dan ayıran Amicis, bu kez karlı zirvesiyle Uludağ'ı Üsküdar'ı, Asya sahillerini, Marmara Denizi'ni ve Boğaz'ı görmüştür. Bunun üzerine de "*Oh! Evet! Bu, dünyanın en güzel manzarasıdır. Bunu inkâr eden Tanrı'ya karşı nankörlük eder ve küfredmiş gibi olur; bundan daha büyük bir güzellik insan aklını aşar!*" diye hislerini aktarmıştır⁸⁶.

Pera'da oteline yerleşen Edmondo de Amicis, adeta uykudan uyanmış gibidir. "*Kurduğum hayal uçup gitti*" dedikten sonra İstanbul'u bu kez tepelere, vadilere dağılmış, karınca yuvası gibi kaynaşan korkunç bir yer, bir mezarlık, bir harabe olarak tarif etmiştir. Amicis devamında İstanbul için "*dünyanın bütün şehirlerini tasvir eden, insan hayatının bütün şekillerini bir araya getiren işitilmemiş bir medeniyet ve barbarlık karışımı*" tabirini kullanmıştır⁸⁷.

Amicis, İstanbul'un içinde bulunduğu düzensizliği, keşmekeşi yadırgamıştır:

*"Birkaç saatlik bir gezintiden sonra aklını şaşırır insan. İstanbul'un ne olduğunu birdenbire sorana, kafamızdaki fırtınayı dindirebilmek için elimizi şakağımıza dayamadan cevap veremeyiz. İstanbul bir Babil'dir, bir dünyadır, âlemin yaratılmasından önceki karışıklıktır. Güzel midir? Harikuladedir! Çirkin midir? Korkunçtur! Hoşa gider mi? Sarhoş eder! Orada kalır mısınız? Kim bilir!"*⁸⁸

İtalyan yazar Amicis, Batılılaşan İstanbul'u ve Batı yaşam tarzını taklit eden Türkleri görmüştür ve İstanbul'a olan kızgınlığının sebebi biraz da budur. Devam eden dönüşümü dikkate alan Amicis geleceğe dair şu tahminde bulunmuştur:

"Her sene binlerce kaftan kaybolmakta ve binlerce istanbulin ortaya çıkmaktadır, her gün eski bir Türk ölmekte ve Tanzimatçı bir Türk doğmaktadır. Gazete teşbihin, sigara çubuğun, şarap iyi suyun, yaylı araba arabanın, piyano davulun, Fransız grameri Arap sarf ve nahivinin, kâgir ev ahşap evin yerini almaktadır. Her şey

⁸⁴ Amicis, s. 9.

⁸⁵ Amicis, s. 13.

⁸⁶ Amicis, s. 16-17.

⁸⁷ Amicis, s. 17.

⁸⁸ Amicis, s. 20.

bozuluyor, her şey değişiyor. Belki de bir asra kalmadan, eski Türkiye'yi aramak için Anadolu'nun en uzak vilayetlerine gitmek gerekecek"⁸⁹.

Eşi bir Alman gazetesinin muhabiri olarak İstanbul'da görevlendirilince kucağında bebeğiyle İstanbul'a gelen Anna Grosser Rilke, Osmanlı başkentinde neredeyse 30 yıl kalmıştır. Rilke, zor şartlarda geldiği İstanbul'dan ayrılırken "*benim güzel İstanbul'um*" diyecek kadar şehri sevmiştir⁹⁰.

1888 yılında İstanbul'a gelen Rilke, manzaraya dair ilk duygularını şu şekilde tarif etmiştir:

*"Edirne'den Türk topraklarına girdik. Sabah saat sekizde yeni vatanımıza girmiş olacaktık. Karadan yolculuk yapanlar, genelde gemiyle gelenler kadar şehre girişin zevkine varamıyorlar, ama İstanbul'a geliş trenle de çok ilginçti. Marmara Denizi'nin görünüşü ve üzerinde nöbet tutulan yüksek burçlarıyla tren yolu boyunca uzanan surlar tablo gibiydiler. Kente girene kadar pencere yanından ayrılmadan manzaranın keyfini çıkardım. Kente yaklaştıkça tren iyice denize yaklaşıyordu, şimdi aramızda sadece Bizans şehir surları vardı. Manzarayı seyrettikçe, yabancı bir yere gideceğim endişesini yavaş yavaş kafamdan silmiştim. Güneşin parlaklığı her şeyi çirkinlikleri bile büyüleyici bir güzelliğe dönüştürüyordu. Muhteşem şark burada ruhumun derinliklerine işledi ve kalbimi fethetti. O andan itibaren bu ülkeyi sevdim"*⁹¹.

Rilke, İstanbul'u birçok kez denizden de görme imkânı bulmuştu. Rilke, müthiş dediği bu manzarada camiler, minareler, Topkapı Sarayı ve Marmara Denizi'nin büyüleyici bir tablo oluşturduğunu ifade etmiştir⁹².

Rilke ile aynı dönemde İstanbul'da yaşayan başka bir Batılı kadın Francis Marion-Crawford idi. Varlıklı bir Amerikalı aileye mensup olan Marion-Crawford, 1890'larda *İstanbul* adıyla yayınladığı kitabıyla ün kazanmıştır. Amerikalı yazarın İstanbul'a ilişkin ilk duyguları şu şekildedir:

*"İstanbul ile ilgili ilk izlenimimi hiç unutmayacağım. Şubat ayıydı ve biz ciddi bir kar fırtınası içinde Marmara Denizi'nden Boğaz'ın girişine doğru yol alıyorduk. Ayasofya'nın karşısına geldiğimizde kar durdu, parlak bir mavilik bulutları yırtarak parçaladı ve arkamızdan yükselen sabah güneşi İstanbul'u aydınlattı. Harikulade bir manzaraydı. İnce minareler birer ışık huzmesi gibi göğe yükseliyordu; koyu serviler gümüş sorguçlara dönüşmüştü, hatta uzakta batı surlarındaki Yedikule bile Peros mermeri gibi bembeyaz parlıyordu. Sadece denizin rengi vardı"*⁹³.

Marion-Crawford, İstanbul ve Ayasofya'nın Müslüman idaresinde olmasından dolayı üzgündür. Bu hususta da şunları söylemiştir:

"Kim bilir belki bir gün Ayasofya'daki Allah, Muhammed ve altı imamın levhalarını çıkarıp yerine kendi altın ikonalarını yerleştirecek bir fatih doğmuştur.

⁸⁹ Amicis, s. 115.

⁹⁰ Anna Grosser Rilke, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Bir Hoş Sada*, Çev. Deniz Banoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 127.

⁹¹ Rilke, s. 127.

⁹² Rilke, s. 159.

⁹³ Francis Marion-Crawford, Francis, *1890'larda İstanbul*, Çev. Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 23.

Osmanlılar bir gün geldikleri Asya'nın karanlığına gömülse ve Konstantiniyye'ye yeni bir ad verilse bile bu şehir her zaman Doğu'nun başkenti kalacaktır"⁹⁴.

İstanbul'un bir diğer kadın konusu Bulgar yazar Evgenia Mars olmuştur. 1907 yılında İstanbul'a gelen Mars, seyahatnamesini yüzlerce yıl Osmanlı hakimiyetinde yaşamış olan bir topluma mensup olmanın öfkesiyle kaleme almıştır. Daha trene biner binmez Bulgarların İstanbul'a ilişkin hayallerinden söz eden Mars, Bulgar ovalarının bereketinin aksine Edirne'den itibaren Türk topraklarının verimsiz bir çöl olduğunu iddia etmiştir⁹⁵.

Bütün olumsuz yaklaşımına rağmen Evgenia Mars, Boğaz'ı ilk gördüğünde hayran kalmış, hislerini "*adeta dilimizi yutmuştuk, manzaranın tadına doyamıyorduk*" şeklinde tarif etmiştir. Boğaz'ı bir tabloya benzeten Mars, "*Yaratan, bir dünya cenneti yaratmak için bütün dehasını devreye sokmuş*" şeklinde bir ifade kullanmıştır. Evgenia Mars, "*şairin kalemi bu tabloyu tasvire kifayetsiz kalıyor*" dediği manzaraya bakarken, "*bu diyar Avrupalıların elinde olmadığı için kalbimin derinliklerinde büyük bir üzüntü duyuyorum*" demeyi de ihmal etmemiştir⁹⁶.

Sonuç

Pagan Byzantion, Hristiyan Konstantinopolis ve Müslüman İstanbul'un ortak özelliği şehre mahsus dinsel bir kimliğinin olması yanında mükemmel bir konum ve güzelliğe sahip olmasıdır. Hristiyanlığı kabul eden Roma İmparatoru Konstantin tarafından başkent olarak seçildikten sonra şehrin Hristiyan kimliği bilhassa ön plana çıkmış ve bu durum 1453 yılına kadar devam etmiştir. Şehir, 1453 yılından sonra ise Osmanlı Devleti'ne başkent olmuş ve İstanbul olarak anılmaya başlanmıştır. Bu tarihten sonra İstanbul'un Müslüman kimliği ve ilk bakışta göze çarpan Müslüman şehir silüeti ayırt edici özelliği olmuştur.

İstanbul hem Osmanlı Devleti'nin başkenti olması hem de meşhur güzelliğiyle sayısız diplomat, seyyah ve tüccarı kendisine çekmiştir. İstanbul'u ilk defa görenler genellikle gördüğü manzara karşısında hayranlığını ifade etmiş, çok az kişi ise daha önce okuduklarına ve duyduklarına göre zihninde yarattıkları İstanbul'u bulamamanın hayal kırıklığını yaşamıştır.

Müslüman İstanbul yerine Hristiyan Konstantinopolis'i görmeyi arzu eden bazı seyyahlar şehir ve çevresinin güzelliğini yazmak yerine konumun avantajlarına değinmeyi tercih etmişlerdir. Bu durumda İstanbul'un güzelliği birtakım seyyahların beraberinde getirdiği önyargı tarafından perdelenmiş, böyle güzel bir şehre Müslüman Türklerin sahip olmasını kabullenemediklerini açıkça ifade etmişlerdir.

Din adamları, resmî görevliler ve hacca giderken İstanbul'a uğrayanlar daha katı ve sert değerlendirmeler yapmıştır. Ünlü Fransız yazar Chateaubriand, Kudüs yolculuğu çerçevesinde uğradığı İstanbul'da fazladan bir gün bile kalmaya dayanamamış, erdemden yoksun olarak nitelediği Türklerin böyle bir şehri hak etmediğini ve bundan dolayı irkildiğini yazmaktan geri durmamıştır.

⁹⁴ Marion-Crawford, s. 9.

⁹⁵ Evgenia Mars, *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul 2019, s.19.

⁹⁶ Mars, s. 19.

Seyyahların büyük bir kısmı İstanbul'u ilk gördüklerinde şehrin doğal güzelliği, konumu cami ve minarelerin oluşturduğu fon karşısında uğradıkları şoku atlattıktan sonra Hristiyan kimlikleri ve önyargıları ön plana çıkıyor ve bu kez çirkin, pis ve kırık dökük bir İstanbul'u anlatmaya başlıyorlardı. Bunun yanında tam tersi anlatımlara da rastlamak mümkündür. İlk gördüğünde hayal kırıklığı yaşayan, umduğunu bulamayan bazı seyyahlar şehre daha yakından baktıklarında bu kez beğenilerini ifade etmişlerdir.

İstanbul'u ilk defa görenlerin hissettikleri duygular şehre karadan ya da denizden giriş yapmış olmasına göre de değişmektedir. Kara yoluyla gelenler, deniz yoluyla gelenlerin gördüğü manzaradan mahrum oldukları için bir anda karşılırlarına çıkan surları görünce çoğu zaman hayal kırıklığına uğruyorlardı. Daha sonra deniz tarafından şehre baktıklarında kayıplarını telafi ediyorlardı.

Kaynakça

- Amicis, Edmondo De, *İstanbul (1874)*, Çev. Beynun Akyavaş, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2013.
- Baron de Tott, *18. Yüzyılda Türkler*, Kervan Kitapçılık, İstanbul bty.
- Baron W. Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları*, Çev. M. Süreyya Dilmen, Boyut Matbaacılık, İstanbul 1996.
- Belon, Pierre, *Pierre Belon Seyahatnamesi İstanbul ve Anadolu Gözlemleri (1546-1549) Antakya, Adana, Konya, Afyon, Kütahya, Bursa*, Çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020.
- Bertrandon de la Broquiére'in Denizaşırı Seyahati*, Çev. İlhan Arda, İstanbul: Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Blount, Henry, *Doğu Akdeniz'e Yolculuk (1634)*, Çev. Dilek Berilgen Cenkçiler, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2010.
- Botton, Alain de, *Seyahat Sanatı*, Çev. Ahu Sıla Bayer, Sel Yayıncılık, İstanbul 2018.
- Breüning, Hans Jacob, *Breüning Seyahatnamesi Doğu Ülkelerine Yolculuk; İstanbul 1579*, Çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2020.
- Busbecq, Ogier Ghiselin de, *Türk Mektupları, Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, Çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Casti, Giovanni Battista, *Bir İstanbul Seyahati-1788*, Çev. Akif Tunç, Cinius Yayınları, İstanbul 2019.
- Chardin, Jean, *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran, 1671-1673*, Çev. Ayşe Meral, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- Chateaubriand, François, *Paris İstanbul Kudüs Bir Seyahat Günlüğü*, Yay. Haz. Ercan Balkış, İlkbiz Yayınevi, İstanbul 2004.
- Christmast, Henry, *İstanbul ve Ege Yollarında İzmir, Efes, Bergama, Salihli, Alaşehir, Denizli, Akhisar, 1851*, Çev. Mustafa Özbaş, Kitap Yayınevi, İstanbul 2012.

- Clavijo, Ruy Gonzales de, *Anadolu Orta Asya ve Timur*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Ses Yayınları, İstanbul 1995.
- Coşan, Leyla, *16. Yüzyılda Almanların Türklerden Korunmak İçin Yazdığı Dualar Tanrım Bizi Türklerden Korum*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2012.
- De Kay, James Ellswort, *1831-1832 Türkiye'sinden Görünümler*, Çev. Serpil Atamaz Hazar, Ed. Recep Boztemur, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2009.
- Dernschwam, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, Çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- Du Loir Seyahatnamesi, IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*, Çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2016.
- Ducellier, Alain - Michel Balard, *Konstantinopolis 1054-1261*, Ed. Can Belge, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- Ebersolt, Jean, *Bizans İstanbulu ve Doğu Seyyahları*, Çev. İlhan Arda, Pera Turizm ve Ticaret AŞ, İstanbul 1996.
- Eyice, Semavi, "Ayasofya", IV, *DİA*, 1991, s. 206-210.
- Fresne-Canaye, Philippe du, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi, 1573*, Çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.
- Gautier, Theophile, *İstanbul, Dünyanın En Güzel Şehri*, Çev. Nuriye Yiğitler, Profil Kitap, İstanbul 2018.
- Grelot, Josephus, *İstanbul Seyahatnamesi*, Çev. Maide Selen, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1998.
- Gyllius, Petrus, *İstanbul'un Tarihi Eserleri*, Çev. Erendiz Özbayoğlu, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Herodotos, *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Hughes, Bettany, *İstanbul Üç Şehrin Hikâyesi*, Çev. Abdullah Yılmaz, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2017.
- İnalcık, Halil, "İstanbul: Türk Devri", *DİA*, XXIII, 2001, s. 220-239.
- Kuban, Doğan, *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion Konstantinopolis İstanbul*, Çev. Zeynep Rona, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Lady Hornby, *Kırım Savaşı Sırasında İstanbul*, Çev. Kerem Işık, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.
- Lamartine, Alphonse de, *Souvenirs, Impressions, Pensées et Paysages, Pendant un Voyage en Orient (1832-1833)*, III, Paris 1835.
- Lethaby, William Richard – Harold Swainson, *The Church of Sancta Sophia Constaninople a Study of Byzantion Building*, Macmillan&Co., London&New York 1894.
- Magdalena, Paul, *Ortaçağda İstanbul, Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi*, Çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

- Mantran, Robert, *İstanbul Tarihi*, Çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.
- Marion-Crawford, Francis, *1890'larda İstanbul*, Çev. Şeniz Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.
- Mars, Evgenia, *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, Çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul 2019.
- Martin, Guillaume, *İstanbul'a Seyahat*, Çev. İsmail Yerguz, İstiklal Kitabevi, İstanbul 2007.
- Meriç, Ümit, *Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul*, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul 2010.
- Olivier, Antoine, *18. Yüzyılda Türkiye ve İstanbul*, Haz. Aloda Kaplan, Köprü Kitapları, İstanbul 2016.
- Pardoe, Julia, *Sultanlar Şehri İstanbul*, Çev. M. Banu Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Pertusier, Charles, *Promenades Pittoresques dans Constantinople et sur les rives du Bosphore: suivies d'une Notice sur la Dalmatie*, I, H. Nicolle, A La Librairie Stéréotype, Paris 1815.
- Ponting, Clive, *Dünyanın Yeşil Tarihi*, Çev. Ayşe Başçı, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2012.
- Raczynski, Edward, *Edward Raczynski'nin Türkiye Seyahati Günlüğü*, Çev. Sabire Arık, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- Rilke, Anna Grosser, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Bir Hoş Sada*, Çev. Deniz Banoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Schiltberger, Johannes, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1427)*, Çev. Turgut Akpınar, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- Schweigger, Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, Çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.
- Seetzen, Ulrich Jasper, *İstanbul Günlükleri, 12 Aralık 1802-22 Haziran 1803*, I, Çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2017.
- Smith, Albert Richard, *İstanbul'da Bir Ay*, Çev. Mehmet Şerif Erkek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- Tafur, Pero, *Pero Tafur Seyahatnamesi 9 Mayıs 1437 – 22 Mayıs 1438*, Çev. Hakan Kılınç, Kitap Yayınevi, İstanbul 2016.
- Thévenot, Jean, *Thévenot Seyahatnamesi*, Çev. Ali Berktay, Ed. Stefanos Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, Haz. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası, 1977.
- Twain, Mark, *Türkiye Seyahati*, Çev. Damlı Aslı Altan, Yirmidört Yayınları, İstanbul 2007.
- Valon, Alexis de, *Abdülmecit Dönemi'nde Türkiye Doğu'da Bir Yıl*, Çev. İsmail Yerguz, Say Yayınları, İstanbul 2015.

Villehardouin, Geoffroi de, *IV. Haçlı Seferi Kronikleri*, Çev. Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008.

Wittman, William, *Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801*, Çev. Belkıs Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2011.